

Ὁ Βλάσιος Σκορδέλης (1835-1900) καὶ τὸ Βουλγαρικὸ Ἐκκλησιαστικὸ Ζήτημα

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΠΑΝΤΟΥ

Ὁ Βλάσιος Γ. Σκορδέλης¹ γεννήθηκε τὸ 1835 στὴν πόλη Στενήμαχο² (τὴ σημερινὴ πόλη Asenovgrad τῆς Βουλγαρίας), κωμόπολη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τῆς

1. Στὴ μέχρι σήμερα βιβλιογραφία δὲν ὑπάρχει κάποια συστηματικὴ μελέτη γιὰ τὸ πρόσωπο, τὴ δράση καὶ τὴ συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ Βλασίου Γ. Σκορδέλη. Μονάχα ἀποσπασματικὲς πληροφορίες γιὰ τὸ βίο καὶ τὶς πολυσχιδεῖς δραστηριότητες καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του μπορεῖ κάποιος νὰ ἀντλήσει ἀπὸ ἔργα κυρίως συγχρόνων ἢ λίγο μεταγενέστερων του, καθὼς καὶ ἀπὸ ὀρισμένα δημοσιεύματά του. Πρόκειται κυρίως γιὰ μελέτες ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἱστορία τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης διαχρονικὰ ἢ εἰδικότερα κατὰ τὴ νεώτερη ἐποχὴ. Ἐνδεικτικὰ βλ. ΣΚΟΡΔΕΛΗ Β., «Τὰ πρακτικὰ τῆς Σχολῆς Στενημάχου (1851 Σεπτεμβρίου 1)», *Θρακικὰ* 1 (1928) 350-363 καὶ ὁ ἴδιος «Ἀπομνημονεύματα», *Θρακικὰ* 2 (1929) 121-128· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ Α. Ν., «Α΄. Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία - Β΄. Ὑπόμνημα Γ. Κανακάρη (ὑποπροξένου Ἑλλάδος ἐν Φιλιππούπολει) περὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας εἰς διοικήσεις (σαντζάκια) Φιλιππουπόλεως καὶ Σόφιας κατὰ τὸ 1863», *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ* 16 (1951) 138-147 (στοῦ ἐξῆς: ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία*)· ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ Π., «Διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Βλ. Σκορδέλλη», *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ* 16 (1951) 148-152 (στοῦ ἐξῆς: ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Βλ. Σκορδέλλη*)· HRISTEMOVA M., «Vlasios Skordeli i Joakim Gruen - Dve lica ot Plovdivskata vazrozdenska prosвета», *Θεσσαλονικὴ καὶ Φιλιππούπολη σὲ παράλληλους δρόμους, 18ος - 20ος αἰῶνας // Solun i Plovdiv i tjahnoto uspredno razvitie, XVIII-XX vek//*, Πολιτιστικὴ Ἐταιρεία Ἐπιχειρηματιῶν Βορείου Ἑλλάδος, Θεσσαλονικὴ 2000, σσ. 391-412 (στοῦ ἐξῆς: HRISTEMOVA, *Vlasios Skordeli i Joakim Gruen*). Σημαντικὸς ἀριθμὸς μελετῶν, δημοσιεύσεων σὲ διάφορες περιοδικὲς ἐκδόσεις, ἀκόμη καὶ μεταφράσεων ἀποτελοῦν τὴν ἐργογραφία τοῦ Βλασίου Σκορδέλη. Τὸ περιεχόμενό της ποικίλλει, καθὼς κάποια ἔργα ἔχουν χαρακτῆρα ἠθικοπαιδαγωγικό-εθνικοθηρησκευτικό, καθὼς συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ του δραστηριότητα μετὰ τὴν ἐποχὴ τῆς μόνιμης ἐγκατάστασής του στὴν Ἑλλάδα μέχρι καὶ τὸ θάνατό του (Ἀθήνα, 1900), ἐνῶ ἄλλα ἔχουν χαρακτῆρα ιστορικολαογραφικό, μὲ ἄμεσα κυρίως ἀναφορὰ στὴ Θράκη, ἀντιπροσωπευτικὰ τῆς περιόδου τῆς ζωῆς καὶ τῆς δραστηριοποίησής του τοῦ στὴ Στενήμαχο καὶ τὴ Φιλιππούπολη, ἔστω καὶ ἂν κάποια ἀπὸ αὐτὰ δημοσιεύθηκαν ἀργότερα ἢ μετὰ τὸ θάνατό του. Μέχρι σήμερα δὲν ἔχει καταρτιστεῖ ἕνας πλήρης κατάλογος τῆς ἐργογραφίας τοῦ Βλασίου Σκορδέλη. Ὁ Α. Ν. Παπακώστας δημοσιεύει ἕναν, ὁ ὁποῖος ὅμως παρουσιάζει σημαντικὰ κενὰ καὶ ἐλλείψεις (*Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία*, σσ. 141-142).

2. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία*, σσ. 110, 143.

ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης, μὲ πρωτεύουσα τὴν ὁμώνυμη πόλη³. Κατὰ τὴν περίοδο τῶν μαθητικῶν του χρόνων σύντομα ξεχώρισε γιὰ τὴν ιδιαίτερη ἔφεσή του στὰ γράμματα⁴ καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ στάθηκε ἀφορμὴ νὰ σταλεῖ στὴν Ἀθήνα, ὅπου τελείωσε τὸ Γυμνάσιο καὶ κατόπιν παρακολούθησε μαθήματα παιδαγωγικῶν στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποφοίτησε μὲ δίπλωμα Ἑλληνοδιδασκάλου (1853-1857)⁵. Τὸ 1858 μετέβη γιὰ περαιτέρω σπουδὲς στὴ Λειψία τῆς Γερμανίας⁶ καὶ κατόπιν ἐπέστρεψε στὴν ιδιαίτερη πατρίδα του, ὅπου ἀνέλαβε καθήκοντα διευθυντῆ τοῦ Δημόσιου Ἑλληνικοῦ Σχολείου τῆς πόλης ἀπὸ τὸ 1859 μέχρι τὸ 1863⁷. Τὸ ἴδιο ἔτος ἐγκαταστάθηκε στὴ Φιλιππούπολη (τὴ σημερινὴ πόλη Πλοβδίβ τῆς Βουλγαρίας), ὅπου ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τῆς Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς πόλης καὶ τὴν ἐποπτεία ὅλων τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας⁸.

3. Γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας τῆς πρωτεύουσάς της καὶ τῶν σημαντικότερων κωμοπόλεων της βλ. ἀναλυτικὰ ΤΣΟΥΚΑΛΑ Γ., *Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως ἰδίως δὲ περὶ τῆς μητροπόλεως Φιλιππουπόλεως, καὶ τῶν ὑπ' αὐτὴν ὑποκειμένων κωμοπόλεων, οἷον Ἰστιεομάχης, καὶ κοινῶς Στενιμάχου, Βησσαυάρας, καὶ κοινῶς Τατὰρ Παζαριτζίκι, καὶ ἐτέρων τινῶν, ὑποκειμένων ὑπ' αὐτὴν. Συλλεχθεῖσα ἐκ τῶν ἱστοριογεωγραφικῶν καὶ λογογράφων ἑλλήνων καὶ Λατίνων, καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν, μετὰ πλείστης φιλολογικῆς ἐρεῦνης, ἐν τῷ Τυπογραφίῳ τῶν Π. Μ. Μεχταριστῶν, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1851* [φωτ. ἀνατύπωση: ἔκδ. Νέα Πορεία, Θεσσαλονίκη 1980]. Εἰδικότερα, γιὰ τὴν πόλη τῆς Στενιμάχου βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΝ Κ.-Μ., *Ὁ Στενιμάχος ἦτοι Συνοπτικὴ τῆς πόλεως Στενιμάχου ἱστορία ἀπὸ τῶν παλαιῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, Τύποις Πυρσοῦ, Ἀθήναι 1929.

4. Βλ. ΣΚΟΡΔΕΛΗ, «Τὰ πρακτικὰ τῆς Σχολῆς Στενιμάχου (1851 Σεπτεμβρίου 1)», *Θρακικά* 1 (1928) 350-363.

5. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, σσ. 140, 143. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Βλ. Σκορδέλλην*, σ. 151 (ἀριθμ. 5). ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Ἑλληνικὸν Γυμνάσιον Φιλιππουπόλεως καὶ Ζαριφεία Διδασκαλεῖα. Θέματα ὀργάνωσης καὶ λειτουργίας τοῦ Σχολείου. Μαθητικὸ δυναμικὸ - Φοιτητὲς στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν (1886-1906)», *Θεσσαλονίκη καὶ Φιλιππούπολη σὲ παράλληλους δρόμους, 18ος-20ος αἰῶνας //Solun i Plovdiv i tjahnoto uspredno razvitie, XVIII-XX vek//*, Πολιτιστικὴ Ἑταιρεία Ἐπιχειρηματιῶν Βορείου Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 423.

6. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Βλ. Σκορδέλλην*, σ. 152 (ἀριθμ. 5).

7. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΝ Κ.-Μ., *Ὁ Στενιμάχος ἦτοι Συνοπτικὴ τῆς πόλεως Στενιμάχου ἱστορία ἀπὸ τῶν παλαιῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, Τύποις Πυρσοῦ, Ἀθήναι 1929, σσ. 43-44. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία σ. 110. Ἀπολογισμὸς τοῦ ἔργου καὶ τῶν προσπαθειῶν του γιὰ τὴ βελτίωση τῆς παρεχόμενης ἐκπαίδευσης στὸ Δημόσιο Σχολεῖο Στενιμάχου, κάνει ὁ ἴδιος ὁ Βλάσιος Σκορδέλης («Ἀπομνημονεύματα», *Θρακικά* 2 (1929) 127-128).

8. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία, σσ. 140, 143.

Τὸ παρὸν ἄρθρο ἀσχολεῖται μὲ μιά ἀγνωστη μέχρι σήμερα πτυχή τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Βλασίου Σκορδέλη κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ζωῆς του στὴ Φιλιππούπολη⁹. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐνεργὸ συμμετοχὴ του στὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα, ποὺ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ βρισκόταν σὲ ἐξέλιξη, καὶ εἰδικότερα ὅσον ἀφορᾷ τὴν πορεία του στὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππούπολης. Πληροφορίες γιὰ τὴ μέχρι τώρα ἀγνωστη αὐτὴ δραστηριότητα τοῦ Σκορδέλη παρέχει ἀποκλειστικὰ ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη καὶ τὸ γιό του Ἀθανασάκη, μέλη τῆς ἐπιφανοῦς οἰκογένειας Γκιουμουσγκερδάνη, μεγαλεμπόρων τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος τῆς Φιλιππούπολης, ποὺ κυριαρχοῦσαν τὸν 19ο αἰῶνα στὸ τοπικὸ ἐμπόριο τῆς περιοχῆς καὶ μὲ εὖρος ἐπιχειρηματικῶν δραστηριοτήτων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μέχρι καὶ τὴ Δυτικὴ Εὐρώπη¹⁰.

Ἡ ἀλληλογραφία αὐτὴ τοῦ Βλασίου Σκορδέλη σήμερα φυλάσσεται στὰ Κεντρικὰ Κρατικὰ Ἀρχεῖα στὴ Σόφια τῆς Βουλγαρίας μὲ κωδικὸ ἀριθμὸ ταξινόμησης: Centralen Dărzăven Arhiv, fond 161k, inventaren opis 3, arhivni edinici 2051-2053, καὶ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ ἀρχείου τῆς οἰκογένειας Γκιουμουσγκερδάνη, τὸ ὁποῖο φυλάσσεται στὴν ἴδια Διεύθυνση Ἀρχείων μὲ κωδικὸ ἀριθμὸ ταξινόμησης: Centralen Dărzăven Arhiv, fond 161k, inventarni opisi 1-3: *Gjum-jusgerdan*¹¹. Εἰδικότερα, ἡ ἀλληλογραφία τοῦ Βλασίου Σκορδέλη συνολικὰ πε-

9. Πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἀρχεῖακὸ ὄλικὸ, ποὺ σήμερα βρίσκεται διάσπαρτο σὲ διάφορα Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθῆκες τῆς Ἑλλάδας, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Τουρκίας, ἀκόμη καὶ σὲ ἄλλες χῶρες, περιέχουν σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὴ δράση τοῦ Βλ. Σκορδέλη καὶ φωτίζουν ἀγνωστες πτυχὲς τοῦ βίου καὶ τῶν δραστηριοτήτων του, ἀρκεῖ ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα νὰ ἀσχοληθεῖ στὸ μέλλον συστηματικὰ μὲ τὸ πρόσωπο, τὴ δράση καὶ τὴ συγγραφικὴ δραστηριότητα τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ Ἑλληνα λογίου.

10. Γιὰ τὴν οἰκογένεια Γκιουμουσγκερδάνη βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ Κ.-Μ., *Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία ἀπὸ τῶν ἀρχαιστάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, ἐπιμελεία Γ. Α. Μέγα, Ἔκδοσις τῆς Ἐνώσεως τῶν ἀπανταχοῦ ἐξ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας Ἑλλήνων [Θρακικὰ μελετήματα καὶ ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία, 2], ἐν Ἀθήναις 1959, σσ. 687-691 (στὸ ἐξῆς: Ἀποστολίδης, *Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία*) ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ Κ. Α., *Ἱστορία τοῦ Βόρειου Ἑλληνισμοῦ. Θράκη*, ἐκδόσεις Ἀφῶν Κυριακίδου, Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 447-457· I. Todev (red.), *Koj koj e sred Balgarite XV-XIX v.*, izd. Anubis, Sofija 2000, σσ. 79-80, ὅπου καὶ βουλγαρικὴ βιβλιογραφία γι' αὐτούς.

11. Τὸ ἀρχεῖο αὐτὸ μέχρι καὶ σήμερα δὲν ἔχει μελετηθεῖ συστηματικὰ, παρὰ τίς πολὺτιμες πληροφορίες ποὺ παρέχει ὄχι μόνον γιὰ τὴν πορεία τῆς συγκεκριμένης οἰκογένειας, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ βόρειου Ἑλληνισμοῦ τὸν 19ο αἰῶνα. Σὲ μία πρώτη ἀποτίμησή του προχώρησε ὁ Κ. Μ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ (*Ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Βόρειας Θράκης καὶ τοῦ Θρακικοῦ Εὐξείνου Πόντου μέσα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο Γκιουμουσγκερδάνη*, Θεσσαλονίκη 1995).

ρλαμβάνει πενήντα πέντε (55) επιστολές, με αποδέκτες άλλοτε τὸν Μιχαλάκη καὶ άλλοτε τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμιουσγκερδάνη, οἱ ὁποῖες χρονολογούνται ἀπὸ τὴ 16ῃ Ἀπριλίου 1864 μέχρι τὴν 1ῃ Δεκεμβρίου 1889¹².

1. Ἐγκατάσταση καὶ δράση στὴ Φιλιππούπολη (1863–Δεκέμβριος 1868)

Ὅπως προαναφέρθηκε, ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἀπὸ τὸ 1863 εἶχε ἀναλάβει τὰ καθήκοντα τοῦ διευθυντῆ τῆς Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς Φιλιππούπολης, ἀλλὰ συγχρόνως τοῦ εἶχε ἀνατεθεῖ καὶ ἡ ἐποπτεία ὄλων τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῆς ὁμώνυμης ἐπαρχίας. Πρόκειται γιὰ μία περίοδο ἐξαιρετικὰ κρίσιμη, καθὼς τὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα ἐκείνη τὴν περίοδο εἰσερχόταν στὴν κρισιμότερη φάση του¹³. Τὸ γεγονός αὐτὸ εἶχε ἄμεσο ἀντίκτυπο στὴ ζωὴ τῆς Φιλιππούπολης, καθὼς οἱ ταραχὲς καὶ τὰ ἐπεισόδια ποὺ παλαιότερα ἐκδηλώνονταν σποραδικὰ εἶχαν πλέον καταστῆ καθημερινὸ σχεδὸν φαινόμενον στὴν τοπικὴ κοινωνία¹⁴.

12. Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ μία πρώτη παρουσίαση τοῦ πηγαιῖο αὐτοῦ ὕλικου, ἐνῶ παρᾶλληλα ἐπιχειρεῖται καὶ μία πρώτη ἀποτίμησή του. Στὸ προσεχὲς μέλλον θὰ ἀκολουθήσει ἡ ἔκδοση ἀπὸ τὸν γράφοντα τῶν ἐπιστολῶν καὶ ἐκτενὲς σχολιασμός τους. Περιστασιακὴ ἀναφορὰ στὴν ἀλληλογραφία αὐτὴ γίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀγαπητὴ φίλη καὶ συνάδελφο Μίνα Χριστομῶνα (*Vlasios Skordeli i Joakim Gruen*) στὸ πλαίσιο τῆς πολλῆς ἐνδιαφέρουσας καὶ πρωτότυπης προσπάθειάς της νὰ ἀποτιμήσει κριτικὰ τὴν παρουσία καὶ τὴ δράση τοῦ Βλασίου Σκορδέλη καὶ τοῦ συγχρόνου του Ἰωακείμ Γκροῦεφ ὡς δύο ἀντιπροσωπικοὺς ἐκπροσώπους τῆς ἑλληνικῆς καὶ τῆς βουλγαρικῆς κοινότητος τῆς Φιλιππούπολης τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰῶνα.

13. Γιὰ μία ὀλοκληρωμένη εἰκόνα τῆς ἱστορίας τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος βλ. ἐνδεικτικὰ BURMOV T., *Balgaro-grackata carkovna rasprja*, Sofija 1902· ΓΕΔΕΩΝ Μ. Ι., *Ἐγγραφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικοῦ Ζητήματος (1852-1873)*, ἐκδιδόμενα εὐλογία καὶ κελεύσει τοῦ Παναγιωτάτου Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κυρίου Ἰωακείμ Γ' τοῦ ἀπὸ Θεσσαλονίκης, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1908 (στὸ ἐξῆς: ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐγγραφα*)· MARKOVA Z., *Balgarskoto carkovno-nacionalno dvizenije do Krimskata vojna*, Sofija 1976· ZECEV T., *Balgarskijat Velikden ili strastite Balgarski*, Sofija 1980.

14. Τέτοια φαινόμενα εἶχαν ἀρχίσει νὰ παρουσιάζονται στὴν κοινωνικὴ ζωὴ τῆς Φιλιππούπολης ἤδη ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ φυσικὰ εἶχαν ἄμεσο ἀντίκτυπο στὶς σχέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ μὲ τὸ βουλγαρικὸ στοιχεῖο τῆς πόλης. Ἀναλυτικὰ βλ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ Γ., *Ἡ Βουλγαροσλαβικὴ συμμορία καὶ ἡ τριανδρία αὐτῆς. Πραγματεία συγγραφεῖσα μετὰ πλείστης ἐπιμελείας*, ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἐ. Λαζαρίδου, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1859· ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ Κ.-Μ., *Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία*, σσ. 318-349.

Σὲ αὐτὴν τὴ χρονικὴ συγκυρία ἢ θέση πού κατεῖχε ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἀποκοιτοῦσε ἰδιαίτερη βαρῦτητα καὶ εὐθύνες, καθὼς ἡ ἐκπαίδευση τῆς νεότητος δὲν μποροῦσε νὰ μείνει ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς ἐποχῆς. Αὐτὸ βέβαια δὲν ἰσχύει μόνο στὴν περίπτωση τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης, ἀλλὰ γιὰ ὁλόκληρη τὴν ἐκπαίδευση τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τοῦ βουλγαρικοῦ χώρου. Τὸ κίνημα τῆς βουλγαρικῆς ἀφύπνισης προκάλεσε ἄμεσες ἀντιδράσεις στὸ χῶρο τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης, ἢ ὅποια στράφηκε πρὸς τὴν κατεύθυνση διεξαγωγῆς ἐνὸς ἀγῶνα μὲ στόχο τὴν ἐθνικὴ ἐπιβίωση μέσῳ τῆς ὑποστήριξης τῆς ἰδιαίτερης ταυτότητας τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων καὶ τῆς καλλιέργειας τῆς ἐθνικῆς τους αὐτοσυνειδησίας. Ἔτσι, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ παρατηρεῖται ἔξαρση τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαιδευτικῆς δραστηριότητας, ἢ ὅποια γίνεται ἰδιαίτερα ἐμφανὴς στὶς προσπάθειες τῶν Ἑλλήνων νὰ βελτιώσουν τὶς συνθήκες ἐκπαίδευσης στὶς κοινότητές τους καὶ στὴν ἀριθμητικὴ αὔξηση τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ τῶν μαθητῶν τους. Παράλληλα, τὰ προγράμματα μαθημάτων ἀποσκοποῦσαν σὲ μία ἑλληνοπρεπῆ μόρφωση, μέσα ἀπὸ τὴν προβολὴ ἐθνικῶν ἡρώων-προτύπων, τὴν καλλιέργεια ἐθνικῆς συνείδησης καὶ τὴν ἀνάπτυξη στοὺς Ἑλληνες μαθητὲς τοῦ αἰσθήματος διαφορετικότητας σὲ σχέση μὲ τοὺς ἄλλους ἐθνικοὺς πληθυσμοὺς τοῦ βουλγαρικοῦ χώρου, Βούλγαρους καὶ Τούρκους. Στὸ πλαίσιο αὐτό, στὰ σχολικὰ προγράμματα τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης κεντρικὴ θέση κατεῖχαν τὰ μαθήματα τῶν ἀρχαίων ἑλληνικῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, ἐνῶ παράλληλα ἐνισχύθηκε ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας γιὰ λόγους καθαρὰ ἐθνικῆς διαπαιδαγώγησης¹⁵.

Ἡ ἴδια κινητικότητα καὶ τὸ ἴδιο πνεῦμα ἐπικρατοῦσαν καὶ στὴν ἐπαρχία Φιλιππούπολης ὅσον ἀφορᾷ στὸν τομέα τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης. Τὴν καλλιέργεια τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ 19ου αἰῶνα ἀκολούθησε ἡ ἐντυπωσιακὴ τῆς ὀργάνωση καὶ ἀνάπτυξη ἀπὸ τὸ 1850 καὶ ἔξῃς.

15. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης στὸ χῶρο τῆς Βουλγαρίας τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη βλ. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ-ΖΥΜΑΡΗ Ε., «Χαρακτῆρας καὶ εἶδος τῆς ἐκπαίδευσης τοῦ περιφερειακοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία (Νότιο Βουλγαρία), ἀρχές 19ου αἰῶνα - 1885», *Βαλκανικὰ Σύμμεικτα* 7 (1995) 61-112. ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση στὴ Βουλγαρία (1800-1914). Ἡ ἱστορία, οἱ δομὲς καὶ ὁ ρόλος της*, Πρόλογος: Β. Κόντης, ἔκδ. Φαιστός, Θεσσαλονίκη 1997· ἢ ἴδια, «Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση στὴ Βουλγαρία, ἀρχές 19ου αἰ. - 1912», ἢ ἴδια (ἐπιμ.), *Οἱ Ἑλληνες τῆς Βουλγαρίας. Ἐνα ἱστορικὸ τμῆμα τοῦ περιφερειακοῦ Ἑλληνισμοῦ*, Ἰδρυμα Μελετῶν Χερσονήσου τοῦ Αἴμου [ΙΜΧΑ, 271], Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 375-451.

Ἔτσι, λίγο πρὶν τὸ 1880 ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Φιλιππούπολης διέθετε ὀκτὼ σχολεῖα μὲ σημαντικὸ ἀριθμὸ ἐκπαιδευτικοῦ προσωπικοῦ καὶ μαθητικοῦ δυναμικοῦ: Ἑλληνικὸ ἀρρένων, τρία Ἀλληλοδιδασκτικά, ἓνα κεντρικὸ καὶ ἓνα συνοικιακὸ Παρθεναγωγεῖο καὶ δύο Γραμματοδιδασκαλεῖα. Παράλληλα, λειτουργοῦσαν στὴν πόλη καὶ δύο ἰδιωτικὰ ἐνοριακὰ Γραμματοδιδασκαλεῖα μὲ δασκάλους ἱερεῖς (ἀπὸ τὸ 1863 μέχρι τὸ 1873 τουλάχιστον)¹⁶.

Μέσα σὲ ἓνα τέτοιο κλίμα ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἀνέλαβε τὰ νέα του ἐκπαιδευτικὰ καθήκοντα στὴ Φιλιππούπολη. Γιὰ τὶς ἐκπαιδευτικὲς πρωτοβουλίες του ἀπὸ τὴ θέση τοῦ διευθυντῆ τῆς Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς Φιλιππούπολης καὶ τοῦ ἐπόπτη τῶν ἑλληνικῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας τῆς κρατοῦσε ἐνήμερο μὲ συνεχῆ ἀλληλογραφία τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη, ὁ ὁποῖος τὴν περίοδο ἐκείνη ἀπουσίαζε στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη γιὰ σπουδές¹⁷.

Οἱ ἐκπαιδευτικὲς ἀπόψεις καὶ πρωτοβουλίες τοῦ Βλασίου Σκορδέλη, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ περιεχόμενο τῆς ἀλληλογραφίας του αὐτῆς, συμβάδιζαν μὲ τὸ γενικότερο πνεῦμα ποὺ χαρακτήριζε τὴν ἑλληνικὴ ἐκπαίδευση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στὸν βουλγαρικὸ χῶρο. Ἡ καλλιέργεια ἐθνικῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ ἡ τόνωση τῆς ἐθνικῆς ὁμοψυχίας τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου –ιδιαίτερα τῆς νεότητος– τῆς Φιλιππούπολης καὶ τῆς ἐπαρχίας τῆς ἦταν, κατὰ τὸν Σκορδέλη, ἡ καλύτερη ἀπάντηση στὶς ὀλοένα αὐξανόμενες προκλήσεις τῶν Βουλγάρων –κοινωνικὲς καὶ πολιτιστικές¹⁸. Βασικὴ ὅμως προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπίτευξη ὅλων αὐ-

16. ΚΟΤΖΑΓΕΩΡΓΗ-ΖΥΜΑΡΗ Ξ., «Ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ κίνηση τῶν Ἑλλήνων τῆς Φιλιππούπολεως κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα», *Θεσσαλονίκη καὶ Φιλιππούπολη σὲ παράλληλους δρόμους*, 18ος-20ος αἰῶνας // *Solun i Plovdiv i tjašnoto usporedno razvitie, XVIII-XX vek*//, Πολιτιστικὴ Ἑταιρεία Ἐπιχειρηματιῶν Βορείου Ἑλλάδος, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 323. Γιὰ τὴν κατάσταση τῆς ἐκπαίδευσης τὴν ἐποχὴ ἐκείνη στὴν ἐπαρχία καὶ τὴν πόλη τῆς Φιλιππούπολης ἀναλυτικὰ βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ Κ.-Μ., «Τὰ ἑλληνικὰ ἐν Φιλιππουπόλει σχολεῖα ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ τοῦ βουλγαρικοῦ καθεστώτος μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς ἑλλ. κοινότητος», *Θρακικά* 2 (1929) 94-121· ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ Σ., «Ἡ ἑλληνικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Φιλιππουπόλει (Ἐπὶ τῇ 25ετηρίδι τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων - 7 Ἰουνίου 1901)», *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἰνστιτούτου* 16 (1951) 75-95· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία*, σσ. 142-147· ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ, *Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία*, σσ. 450-495.

17. Πρόκειται γιὰ ἐπτά (7) ἐπιστολὲς ἀποσταλείσες ὅλες ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη μεταξὺ τῆς 16ης Ἀπριλίου 1864 καὶ 9ης Αὐγούστου 1868. Στὴν ἀλληλογραφία αὐτῆς τῆς περιόδου πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ δύο (2) ἀκόμη ἐπιστολὲς τοῦ Βλασίου Σκορδέλη μὲ ἀποδέκτη τὸν Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη καὶ ἡμερομηνία ἀποστολῆς τὴν 27η Μαΐου 1864 (ἀπὸ Φιλιππούπολη) καὶ τὴν 9η Αὐγούστου 1868 (Βοδενᾶ).

18. Γιὰ τὴ Φιλιππούπολη τὴν ἐποχὴ τῆς Βουλγαρικῆς Ἀναγέννησης ἀναλυτικὰ βλ. ΑΠΟΣΤΟ-

των ό Σκορδέλης θεωρούσε την παροχή παιδείας ύψηλου επίπεδου. Μάλιστα, έκρινε την παρουσία Έλλήνων γηγενών νέων με σπουδές στην Ελλάδα και τη Δυτική Ευρώπη ιδιαίτερα θετική για την κοινωνική και πολιτιστική ζωή της Φιλιππούπολης και ιδιαίτερα της ποιότητας του ελληνικού στοιχείου της¹⁹.

Έτσι λοιπόν ό Βλάσιος Σκορδέλης, καθ' όλη τη διάρκεια της εκπαιδευτικής του θητείας στη Φιλιππούπολη, ανέλαβε συγκεκριμένες πρωτοβουλίες για την καλύτερη όργάνωση και την περαιτέρω ανάπτυξη και βελτίωση της ελληνικής εκπαίδευσης στην πόλη και την έπαρχία της. Συγκεκριμένα, ένημερωνόταν τακτικά για την πρόοδο των μαθητών όχι μόνο της Κεντρικής Έλληνικής Σχολής, αλλά και άλλων σχολείων στην πόλη και σε όλόκληρη την έπαρχία της, έδειχνε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τον αριθμό των μαθητών τους, ενώ φρόντιζε και για την πλήρωση κενών θέσεων στο διδακτικό τους προσωπικό²⁰. Επίσης, για τη διεκπεραίωση διαφόρων υποθέσεων της Κεντρικής Έλληνικής Σχολής της Φιλιππούπολης κάποιες φορές ταξίδευε άκόμη και στο έξωτερικό²¹.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον όμως ό Βλάσιος Σκορδέλης επέδειξε για τον έμπλουτισμό της βιβλιοθήκης της Κεντρικής Έλληνικής Σχολής, με την επίβλεψη και τη φροντίδα του όποιου έφθασε να περιέχει 1.650 τόμους, ενώ σε δική του έπισης πρωτοβουλία όφειλε τη δημιουργία και όργάνωση της ή άρχαιολογική συλλογή της ίδιας Σχολής κατά την περίοδο που υπήρξε διευθυντής της²². Με βάση

ΛΙΔΗΣ, *Η της Φιλιππουπόλεως ιστορία*, σσ. 256-277· GENCEV N., *Vazrozdenskijat Plovdiv*, izd. Hristo G. Danov, Plovdiv 1981· MORAVENOV K., *Pametnik za Plovdivskoto hristijansko naselenie v grada i za obs tite zavedenija po proisnosno predanie. Podaren na Balgarskoto citaliste v Carigrad (1869)*, izd. Hristo G. Danov, Plovdiv 1984 (στο έξής: MORAVENOV, *Pametnik za Plovdivskoto hristijansko naselenie*).

19. Χαρακτηριστικά είναι τα όσα άναφέρει πρός τον Άθανασάκη Γιουμουσγκερδάνη: *...ή πόλις αύτη, ήν λαμβάνω την τόλμην να όνομάσω πατρίδα μου, τότε μόνον θα κάμη βήματα πρός τον άληθή πολιτισμόν, όταν επανέλθωσιν εις αύτην νέοι κεκοσμημένοι με τ' άγαθά της παιδείας και του άληθοϋς πολιτισμοϋ· διότι βεβαίως ή πολυτέλεια μόνη, ή συρρομανία και οί χοροί δέν άποτελούνσι τα στοιχεία του πολιτισμοϋ και ευρωπαϊσμοϋ· διά ταύτα α' άγαθα πρόοδοί Σας δέν χαροποιούσι μόνον τους προσφιλείς Σας γονείς αλλά και πάντας τους άληθείς φίλους της προόδου της πατρίδος μας (έπιστ. 16ης Άπριλίου 1864, φ. 1').*

20. Έπιστ. 25ης Σεπτεμβρίου 1864, φ. 2'.

21. Έπιστ. 16ης Άπριλίου 1864, φ. 1' και έπιστ. 27ης Μαΐου 1864, φ. 1', με τις όποίες ένημερώνει αντίστοιχα τον Άθανασάκη και τον Μιχαλάκη Γιουμουσγκερδάνη για τó έπικείμενο ταξίδι του στη Γερμανία στα τέλη Μαΐου του ίδιου έτους.

22. Σχετικά με τις πρωτοβουλίες αυτές του Βλασίου Σκορδέλη βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ Κ.-Μ., «Τά ελληνικά έν Φιλιππουπόλε σχολεία επί Τουρκοκρατίας και του βουλγαρικού καθεστώτος μέχρι

τὰ μαθήματα πὸν βρίσκονταν στὸ ἐπίκεντρο ἐνδιαφέροντος τῶν προγραμματιζομένων τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαίδευσης τοῦ βουλγαρικοῦ χώρου τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὁ Σκορδέλης ἐπέλεγε βιβλία καὶ χάρτες σχετικὰ μὲ τὴ γεωγραφία, καθὼς καὶ τὴν ἀρχαία καὶ νεώτερη ἱστορία τῆς Θράκης ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας, παράλληλα μὲ βιβλία ἱστορίας τῆς Βυζαντινῆς ἀλλὰ καὶ τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καθὼς καὶ ἱστορικὲς μελέτες γιὰ Σλάβους, Τούρκους, ἀλλὰ καὶ γιὰ δυτικοευρωπαϊκὰ φύλα²³. Ἔτσι, παρακαλοῦσε τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη νὰ ἀναζητήσῃ σὲ βιβλιοπωλεῖα τῆς Γενεύης, ὅπου σπούδαζε ἐκείνη τὴν περίοδο, συγκεκριμένους τίτλους ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας στὸ πρωτότυπο τους ἢ σὲ μετάφραση, κατὰ προτίμηση στὴ γαλλικὴ γλῶσσα²⁴, ἐνῶ παράλληλα τοῦ ἐπισήμανε τὴ σπουδαιότητα πὸν θὰ εἶχε γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν ὁ καταρτισμὸς τους σὲ τέτοιου εἴδους θέματα²⁵.

Ἐντύπωση ὁμως προκαλοῦν οἱ παρατηρήσεις καὶ τὰ σχόλια τοῦ Βλασίου Σκορδέλη σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἀλληλογραφίας του ἐκείνης τῆς περιόδου μὲ τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη σχετικὰ μὲ τὴν κατάσταση τῆς ἐλληνικῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς πνευματικῆς κατάστασης τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας τῆς Φιλιππούπολης, ἰδιαίτερα τῶν Ἑλλήνων νέων. Δὲν ἔδειχνε νὰ τὸν ἱκανοποιεῖ καθόλου τὸ ἐπίπεδο τῆς παιδείας τους καὶ τὴ διαπίστωσή του αὐτὴ ἐξέφραζε μὲ πίκρα καὶ ἀπογοήτευση στὸν Ἀθανασάκη²⁶, ἡ ὁποία ὁμως ἔρχεται σὲ ἀντίθεση

τῆς καταλύσεως τῆς ἑλλ. κοινότητος, *Θρακικά* 2 (1929) 106 καὶ σημ. 2· πρβλ. καὶ Τοῦ Ἰδιοῦ, *Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία*, σ. 475 καὶ σημ. 8.

23. Ἐπιστ. 18ης Φεβρουαρίου 1866, φ. 1'.

24. Σχετικὰ βλ. ἐπιστ. 14ης Ἰανουαρίου 1866, φ. 1^ν: Ἀθανασάκη, ἂν εὐκαιρῆς, ζήτησον ἐν τοῖς αὐτόθι βιβλιοπωλείοις τὰ ἱστορικὰ καὶ γεωγραφικὰ βιβλία ἢ καὶ χάρτες τῶν ἐξῆς: τοῦ Müller de Macedonia, τοῦ Niebuhr *Scripta historica*, τοῦ Gatterer *Thracia ed. Schliehth*, τοῦ Mannert *Geograph*, τοῦ Leake *Graecia*, τοῦ Grisebach *Rumelie*. Ἐν τοῖς συγγράμμασι τούτοις εἶναι ἐλπίς νὰ εὕρωμεν ἰκανὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἡμετέρας Θράκης, καὶ πιστεύω, ὅτι ἡ προσφορὰ τούτων τῇ Ἑλ. σχολῇ θὰ εἶναι ἀρίστη ἀπαρχὴ τῶν ὄσων ἢ πατρὶς προσδοκᾷ παρὰ τέκνου τοιοῦτου οἴος σύ, φίλτατε· καὶ ἐπιστ. 18ης Φεβρουαρίου 1866, φ. 1r: Δὲν ἐγνώριζα ἂν ὑπάρχουσι καὶ μεταφράσεις τῶν σημειωθέντων μοι συγγραφέων εἰς τὸ γαλλικόν· ἂν λοιπὸν ὑπάρχωσι τοιαῦτας, τότε προτιμότεραι εἶναι αὐταί, ὄσων δὲ δὲν ὑπάρχουσιν, ἔστωσαν καὶ ἐν πρωτοτύπῳ· πρὸς τοῖς ἀναφερομένοις ἐν τῇ ἐπιστολῇ σου νομίζω, ὅτι εἶχα σ...μειωμένους καὶ τὸν Grisebach (*Rumelia*) καὶ τὸν Cousins (*Macedonia*).

25. Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω, σημείωση ὑπ' ἀριθμ. 15.

26. Ἐπιστ. 20ης Μαΐου 1865, φ. 1^ν, ὅπου ὁ Σκορδέλης ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ: Ἀσθενῶς καὶ βραδέως βαίνει τὸ Ἀναγνωστήριόν μας. Ἀκατανόητον καταντᾷ, εἰς πάντα ἄνθρωπον, πόσον οἱ ἡμέτεροι συμπολίται ἀποστρέφονται τὴν ἀνάγνωσιν! Οὐδεὶς οὐδὲν ἀναγινώσκει, οὐδὲ θέλει

μέ την εικόνα πού παρουσίαζε ή ελληνική εκπαίδευση την εποχή εκείνη όχι μόνο στη Φιλιππούπολη, αλλά και στις υπόλοιπες πόλεις του βουλγαρικού χώρου, στις όποιες υπήρχαν ελληνικές κοινότητες²⁷.

Οί εκτιμήσεις αυτές ενέπνεαν ιδιαίτερη άνησυχία στον Βλάσιο Σκορδέλη, καθώς θεωρούσε ότι ή ελληνική κοινότητα της Φιλιππούπολης, εύρισκόμενη σε τέτοια πνευματική κατάσταση, δεν θα μπορούσε να αντιμετωπίσει επιτυχώς τις προκλήσεις της βουλγαρικής πλευράς, οι όποιες διαρκώς εντεινονταν όλοένα και περισσότερο, λαμβάνοντας πλέον τή μορφή όργανωμένου κινήματος. Είναι έκδηλη ή άγωνία του, καθώς περιγράφει στον Άθανασάκη την άναστάτωση πού επικράτησε στην ελληνική κοινότητα της Φιλιππούπολης ύστερα από έπεισόδια πού προκλήθηκαν, όταν τή νύχτα της 1ης πρὸς 2α Ίανουαρίου του 1865 πενήντα περίπου Βούλγαροι παραβίασαν και σύλησαν τὸ ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στην πόλη²⁸, ἐνὼ ἀπειλήθηκε γενίκευση τῶν ἐπεισοδίων μετὰ τὴν ἐπίμονη ἀπαίτηση πολλῶν Ἑλλήνων γιὰ ἀντεκδίκηση²⁹.

2. Ἐγκατάσταση στην Κωνσταντινούπολη καὶ δράση ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης (Δεκέμβριος 1868 – Αὐγούστος 1869)

Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1868 τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης διαβίβασε στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο δύο σχέδια ἐπίλυσης τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, τὰ όποια ὁμως οὐσιαστικά ἱκανοποιούσαν τίς ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων. Ἡ ἀντίδραση τοῦ Πατριαρχείου ὑπῆρξε ἄμεση. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄ (1867-1871, β΄ πατριαρχία) ἀπέρριψε τὰ δύο αὐτὰ σχέδια, διεμήνυσε πρὸς τὴν τουρκικὴ κυβέρνηση καὶ τοὺς Βουλγάρους ὅτι, ἂν ἐπέμεναν στὴν ἐφαρμογὴ τῶν σχεδίων αὐτῶν, θὰ ζητοῦσε ἀπὸ τίς υπόλοιπες Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες τὴ σύγκληση Οἰκουμενικῆς

ν΄ ἀναγνώση· ἐχθρὸς σου γίνεται, ἂν παρακινήσης τινὰ νὰ ἀγοράσῃ βιβλίον! Καὶ ἤθελεν εἶναι ὑποφερτόν, ἂν τὸ κακὸν περιορίζετο εἰς τὴν προβεβηκυῖαν γενεάν, ἀλλὰ νὰ βλέπη τίς νέους κομψούς... ποτὲ βιβλίον εἰς χεῖρας τῶν νὰ μὴ λαμβάνωσιν, εἶναι οἰκτρόν!

27. Βλ. ἀνωτέρω, σημειώσεις ὑπ' ἀριθμ. 15 καὶ 16.

28. Γιὰ τὸ ναὸ αὐτὸν βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ, *Ἡ τῆς Φιλιππουπόλεως ἱστορία*, σσ. 289-292 (ἀριθμ. α΄)· ΜΟΡΑΒΕΝΟΒ, *Pametnik za Plovdivskoto hristijansko naselenie*, σσ. 157-160.

29. Ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῶν ταραχῶν βλ. στὴν ἐπιστ. τῆς 5ης Ίανουαρίου 1865, φφ. 1'-2'.

Σύνοδου για την αντιμετώπιση του ὄλου ζητήματος³⁰. Μάλιστα, ὁ Πατριάρχης τῆς 15ῃ Νοεμβρίου τοῦ 1868 ἀποφάσισε τὴ σύγκληση Συνέλευσης, στὴν ὁποία θὰ συμμετεῖχαν κληρικοί ἀλλὰ καὶ λαϊκοί –οἱ τελευταῖοι ὡς ἐκλεγμένοι ἐπίσημοι ἀντιπρόσωποι τῶν κοινοτήτων τους–, γιὰ νὰ συζητηθεῖ συνολικὰ ἡ στάση ποῦ θὰ κρατοῦσε στοῦ ἐξῆς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο³¹.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ, ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Φιλιππούπολης ἔλαβε ἀπόφαση τὴν 1ῃ Δεκεμβρίου τοῦ 1868 νὰ ἀποστείλει ὡς ἀντιπρόσωπό της στὴν Κωνσταντινούπολη τὸν Βλάσιο Σκορδέλη, ὁ ὁποῖος θὰ ἐλάμβανε κάθε μῆνα, ἐκτὸς τοῦ μισθοῦ του ὡς διευθυντῆ τῆς Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς Φιλιππούπολης, καὶ ἕκτακτο μηνιαῖο ἐπίδομα 1.000 γροσίων γιὰ τὴν κάλυψη τῶν ἐξόδων διαμονῆς του ἐκεῖ³². Τὴν ἀπόφαση τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας τῆς Φιλιππούπολης ἐπιδοκίμαζε καὶ ἡ ἀντίστοιχη τῆς Στενημάχου, ἡ ὁποία μὲ σχετικὴ τῆς ἀπόφαση τὴν 3ῃ Δεκεμβρίου τοῦ ἴδιου ἔτους ἀναγνώριζε τὸν Σκορδέλη καὶ ὡς δικό της ἀντιπρόσωπο³³.

Πράγματι, ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἐντὸς τοῦ ἴδιου μῆνα (Δεκέμβριος 1868) μετέβη στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου παρέμεινε τουλάχιστον μέχρι τὸν Αὐγούστο τοῦ 1869. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν τακτικότητα καὶ τὸ περιεχόμενο τῆς ἀλληλογραφίας ποῦ ἐκείνη τὴν περίοδο αὐτὸς ἀντάλλαξε μὲ τὸν Μιχαλάκη κυρίως, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη³⁴, μέσῳ τῶν ὁποίων διατηροῦσε ἐνήμερη τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Φιλιππούπολης γιὰ ὅλες τὶς

30. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς ἐξελίξεις αὐτὲς βλ. κατωτέρω, ἐνότητα ὑπ' ἀριθμ. 3.

31. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐγγραφα*, σσ. 126-134, ὅπου δημοσιεύεται τὸ κείμενο-πρόσκληση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχοῦ γιὰ τὴ σύγκληση τῆς Συνέλευσης (15 Νοεμβρίου 1868). Πρβλ. καὶ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ., *Μεταρρύθμιση καὶ Ἐκκοσμίκευση. Πρὸς μία ἀνασύνθεση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τὸν 19ο αἰώνα*, ἐκδ. Ἀλεξάνδρεια, σσ. 311-313.

32. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Βλ. Σκορδέλλην*, σσ. 148-149 (ἀριθμ. 1).

33. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Διάφορα ἔγγραφα ἀφορῶντα τὸν Βλ. Σκορδέλλην*, σσ. 149-150 (ἀριθμ. 2).

34. Στὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Γκιουμουσγκερδάνη σώζονται εἴκοσι δύο (22) ἐπιστολὲς τοῦ Βλασίου Σκορδέλη πρὸς τὸν Μιχαλάκη καὶ ὀκτώ (8) πρὸς τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀποσταλεῖ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη μετὰ τῆς 31ῃς Δεκεμβρίου 1868 μέχρι τὴν 4ῃ Αὐγούστου 1869. Ὡς περιεχόμενο ἔχουν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο τὶς ἐξελίξεις στοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βουλγαρικῦ ζήτημα, ἐπίσημες ἀλλὰ καὶ παρασημαστικὲς πρωτοβουλίες τῆς ἑλληνικῆς πλευρᾶς, τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τῆς ρωσικῆς πρεσβείας, καθὼς καὶ τῶν πρεσβειῶν τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων, καὶ φυσικὰ τῆς βουλγαρικῆς πλευρᾶς καὶ τῶν πρωταγωνιστῶν της.

διαπραγματεύσεις που λάμβαναν χώρα στην Κωνσταντινούπολη για την οριστική επίλυση του βουλγαρικού εκκλησιαστικού ζητήματος, καθώς αυτό διήνυε την κρισιμότερη φάση του³⁵.

Η συγκροτημένη οργάνωση και οι διαστάσεις που είχε λάβει το βουλγαρικό κίνημα στην έπαρχία της Φιλιππούπολης αλλά και ευρύτερα, καθώς και η μεθοδικότητα με την οποία πρόβαλλαν όχι μόνον εντός της τουρκικής επικράτειας, αλλά και στο έξωτερο τόν αγώνα τους οι Βούλγαροι, έχρηζαν και ανάλογης αντιμετώπισης από την πλευρά της ελληνικής κοινότητας της Φιλιππούπολης. Έτσι ο Βλάσιος Σκορδέλης, με τη μετάβαση και παραμονή του εκείνη την περίοδο στην Κωνσταντινούπολη, κέντρο λήψης των πολιτικών και εκκλησιαστικών αποφάσεων, είχε τη δυνατότητα να έπηρεάζει, στο βαθμό που ήταν δυνατόν, τη διαμόρφωσή τους, να ενημερώνει την ελληνική κοινότητα της Φιλιππούπολης, να φροντίζει για τη δημόσια και διεθνή προβολή των θέσεων της και φυσικά να συντονίζει οργανωμένα τον αγώνα του ελληνικού στοιχείου της έπαρχίας του προς απόκρουση των βουλγαρικών εις βάρος του σχεδίων.

Στο πλαίσιο αυτό, ο Βλάσιος Σκορδέλης επισήμανε στον Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη την αναγκαιότητα σύνταξης και αποστολής αναφορών από την ελληνική κοινότητα της Φιλιππούπολης, προς το Οικουμενικό Πατριαρχείο και την τουρκική κυβέρνηση. Με αυτές θα έπρεπε να καταγγέλλονται οι τεχνητές προκλήσεις ταραχών στην πόλη από τους Βούλγαρους, με την επισήμανση ότι σε αυτές δεν υπήρχε γνήσια λαϊκή συμμετοχή, αλλά μόνο συγκεκριμένων ομάδων Βούλγαρων χωρικών, πρόσφατα εγκατασταθέντων στην πόλη ή επί τούτου μεταφερόμενων από την έπαρχία. Απώτερος στόχος τους, σύμφωνα με τον Σκορδέλη, ήταν να δημιουργήσουν την εντύπωση ενός πολυπληθούς κινήματος που προερχόταν από το λαό και αγκάλιαζε ολόκληρη την κοινωνία της Φιλιππούπολης, ενώ στην πραγματικότητα τα έπεισόδια είχαν επιτηδευμένο χαρα-

35. Ο χαρακτήρας των δραστηριοτήτων που μέχρι τότε ο Βλάσιος Σκορδέλης είχε αναπτύξει από τη θέση του διευθυντή της Κεντρικής Έλληνικής Σχολής της Φιλιππούπολης και του έποπτη της ελληνικής εκπαίδευσης σε ολόκληρη την ομώνυμη έπαρχία, ο ζήλος, ή ποιότητα της παιδείας του, αλλά και οι στενές του σχέσεις με την οικογένεια Γκιουμουσγκερδάνη, ή όποια πρωταγωνιστούσε την εποχή εκείνη στην οικονομική και κοινωνική ζωή της Φιλιππούπολης ήταν ασφαλώς βασικοί παράγοντες για να προταθεί και να εκλεγεί στη θέση του εκπροσώπου της ελληνικής κοινότητας της πόλης στην Κωνσταντινούπολη.

κτῆρα καὶ ὑποδαυλίζονταν τεχνηέντως ἀπὸ ὀλιγομελεῖς συγκεκριμένους βουλγαρικούς κύκλους³⁶.

Τὸ γεγονός ὅτι παρόμοιες κινητοποιήσεις καὶ ταραχές σημειώθηκαν καὶ σὲ ἄλλες πόλεις τῆς Θράκης ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅπως στὴν Ἀδριανούπολη, τὴ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Μοναστήρι –πόλεις καὶ ἐπαρχίες μεικτὲς πληθυσμιακά, ὅπως καὶ ἡ Φιλιππούπολη– ἀποδείκνυε, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Βλάσιο Σκορδέλη, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐνεργοῦσαν βάσει καλὰ ὀργανωμένου σχεδίου, ἔτσι ὥστε νὰ πειστοῦν ἐκκλησιαστικοὶ καὶ πολιτικοὶ παράγοντες καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τουρκικῆς ἐπικράτειας, ὅτι πρόκειται γιὰ κίνημα μαζικὸ μὲ ἐρείσματα στὸ λαό³⁷.

Ἡ προβολὴ τῶν βουλγαρικῶν κινητοποιήσεων καὶ οἱ διαστάσεις πού αὐτὲς εἶχαν λάβει στὶς μεικτὲς πληθυσμιακά ἐπαρχίες τῆς Θράκης, ἀλλὰ καὶ τῆς Μακεδονίας, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Βλάσιο Σκορδέλη, εἶχαν ἄμεσο ἀντίκτυπο καὶ στὴν τουρκικὴ κυβέρνησις ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, καθὼς ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διόριζε ἀντίστοιχα Βούλγαρους σὲ διάφορες θέσεις τῆς πολιτικῆς διοικήσεως τῶν μεικτῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἔτσι αὐτοὶ ἀποκτοῦσαν τὸν οὐσιαστικὸ ἔλεγχο τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν. Ὁ Σκορδέλης ἔδινε ἰδιαίτερη βαρῦτητα στὸ ζήτημα αὐτό, καθὼς ἐπισήμανε πολὺ εὐστοχα, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ καὶ οἱ κύκλοι τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου εἶχαν στρέψει ἀποκλειστικὰ τὴν προσοχὴ τους μονάχα στὶς ἐξελίξεις τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος ὅσον ἀφορᾷ τὴ στενὴ ἐκκλησιαστικὴ του πλευρὰ, ἀγνοώντας ὅμως πόσο μεθοδικὰ ἐργάζονταν οἱ Βούλγαροι σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, καθὼς φρόντιζαν νὰ διορίζονται στὴν τοπικὴ πολιτικὴ διοίκησις τῶν μεικτῶν ἐπαρχιῶν Βούλγαροι, ἔτσι ὥστε, ἀκόμη καὶ ἂν τὸ Πατριαρχεῖο ἦταν σὲ θέσι νὰ ἀποτρέπει τὸ διορισμὸ Βούλγαρου μητροπολίτη σὲ κάποια ἀπὸ αὐτὲς τίς ἐπαρχίες, ὁ ἐκσλαβισμὸς τῆς στὴν οὐσία εἶχε ἤδη ἐπιτευχθεῖ διὰ τῆς πλαγίας ὁδοῦ³⁸.

Ἔτσι λοιπόν, ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἔκρινε ἀπαραίτητο ἡ ἑλληνικὴ κοινότη-
τα τῆς Φιλιππούπολης νὰ ἀντιδράσει ἄμεσα καὶ νὰ ὀργανώσι τὸν ἀγῶνα τῆς

36. Ἐπιστ. 31ης Δεκεμβρίου 1868, φ. 1^ο: *Ἡ ἀναφορὰ, περὶ ἧς λέγω ἐν τῇ πρὸς τοὺς πολίτας ἐπιστολῇ, εἶναι ἀναγκαιότατη· διότι θὰ δώσῃ ἐπιχειρημα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν νὰ εἴπῃ πρὸς τὴν Πύλην, ὅτι τὸ κίνημα δὲν ἦτο ἐκ τοῦ λαοῦ, (τουλάχιστον εἰς τὰς μικτὰς ἐπαρχίας)· ἀλλ' ἐνηργήθη ὑπὸ ὀλίγων. Ἡ ἀναφορὰ νὰ λέγῃ, ὅτι οἱ ὑποκινήσαντες αὐτὴν εἶναι ἐκ τῶν χωριῶν ἐγκατασταθέντες ἐν τῇ πόλει, ὡς καὶ οἱ πλείστοι τῶν μετασχόντων.*

37. Ἐπιστ. 31ης Δεκεμβρίου 1868, φ. 1^ο.

38. Ἐπιστ. 7ης Ἰανουαρίου 1869, φ. 1^ο· ἐπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 1^ο.

μεθοδικά και συντονισμένα –μέ τὸν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο πού ἐργάζονταν καί οἱ Βούλγαροι– καί ὄχι μὲ σπασμωδικές κινήσεις καί ἐνέργειες. Πρότεινε μάλιστα, γιὰ νὰ ἔχει καλύτερα ἀποτελέσματα ἢ ὅλη προσπάθεια, τὴ συνεργασία μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Φιλιππούπολης καί τῆς Ἀδριανούπολης γιὰ τὴ σύνταξη καί ἀποστολὴ τέτοιων ἀναφορῶν σὰν αὐτὲς πού εἶχε προτείνει στὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη. Ἡ ἐμφάνιση πολλῶν ἀναφορῶν μὲ τέτοιο περιεχόμενο ἀπὸ τίς ἑλληνικὲς κοινότητες τῶν μεικτῶν πληθυσμακᾶ ἐπαρχιῶν, πού εἶχαν γίνει στόχος τῶν Βουλγάρων, καί ἡ ἀνάλογη προβολὴ τοῦ περιεχομένου τους θὰ φανέρωναν τὴν πραγματικὴ γνήσια λαϊκὴ ἀντίδραση ἀπέναντι στοῦ καλὰ ὀργανωμένο σχέδιο τῶν Βουλγάρων, πού ἐπιχειροῦσαν νὰ παρουσιάσουν τὸ κατευθυνόμενο στὴν οὐσία κίνημά τους στὶς ἐπαρχίες αὐτὲς ὡς προερχόμενο ἀπ’ εὐθείας ἀπὸ τὸ λαό³⁹. Ἐπιπλέον, ὁ Σκορδέλης πρότεινε ἡ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Ἀδριανούπολης, νὰ ἐκλέξει καί νὰ ἀποστείλει στὴν Κωνσταντινούπολη ἐκπρόσωπό της γιὰ τὸν καλύτερο συντονισμό τοῦ ἀγῶνα της, ὅπως ἀκριβῶς εἶχε κάνει πρόσφατα καί ἡ ἀντίστοιχὴ τῆς Φιλιππούπολης μὲ τὸν ἴδιο τὸν Σκορδέλη⁴⁰. Μὲ σκοπὸ τὴ συνεργασία πάνω στὰ ἴδια θέματα ὁ Σκορδέλης ἀναζητοῦσε καί τὸν ἀντίστοιχο ἀντιπρόσωπο τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας τοῦ Μοναστηρίου⁴¹.

“Ὅσον ἀφορᾶ εἰδικότερα στὴ Φιλιππούπολη, ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἐστίαζε τὴν προσοχή του καί σὲ ἓνα ἐπιπλέον ζήτημα. Πέρα ἀπὸ τίς γενικοῦ περιεχομένου ἀναφορὲς, θὰ πρέπει νὰ συνταχθοῦν καί νὰ ἀποσταλοῦν τόσο στοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖο, ὅσο καί στὴν Ὑψηλὴ Πύλη συγκεκριμένες ἀναφορὲς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς πόλης, μὲ σκοπὸ τὴ διατύπωση ἔντονων διαμαρτυριῶν καί παραπόνων γιὰ τὴ δράση ὀρισμένων δημόσιων προσώπων, ἐκκλησιαστικῶν καί πολιτικῶν ἀντίστοιχα.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ πρώην διδασκάλου τῆς Βουλγαρικῆς Σχολῆς τῆς Φιλιππούπολης Ἰωακείμ Γκροῦεφ (1828-1912)⁴² ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κυβέρνησις ὡς νέου

39. Ἐπιστ. 31ης Δεκεμβρίου 1868, φ. 1’.

40. Ἐπιστ. 31ης Δεκεμβρίου 1868, φ. 1’.

41. Ἐπιστ. 8ης Ἀπριλίου 1869, φ. 2’.

42. Πὰ τὸν Ἰωακείμ Γκροῦεφ δὲν ὑπάρχει μέχρι σήμερα ὀλοκληρωμένη μονογραφία. Ἡ προσωπικότητα καί ἡ δράσις τοῦ μελετῶνται ἀποσπασματικὰ στὴ βουλγαρικὴ ἱστοριογραφία στοῦ ποσοστὸ πού ἐμπίπτουν στὰ ζητήματα πού ἀπασχολοῦν τοὺς συγγραφεῖς εὐρύτερων μελετῶν μὲ θέμα τὴν ἐποχὴ τῆς Βουλγαρικῆς Ἀναγέννησις τοῦ 19ου αἰῶνα. Σύντομη παρουσίασις

Μουαβίνη⁴³ τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης καὶ ὁ πρόσφατος διορισμὸς του προκάλεσαν τὴν ἀνησυχία καὶ τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τοῦ Βλασίου Σκορδέλη, ὁ ὁποῖος προέβλεπε ὅτι τὸ γεγονὸς αὐτὸ θὰ ἔχει σοβαρὲς ἀρνητικὲς συνέπειες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς πόλης, γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι, ὡς Βούλγαρος καὶ μὲ ἐνεργὸ ἀνάμειξη στὰ γεγονότα, θὰ μεροληπτεῖ ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων τῆς πόλης καὶ ὀλόκληρῆς τῆς ἐπαρχίας⁴⁴. Ἔτσι λοιπὸν θεωροῦσε ἀπαραίτητο νὰ συνταχθεῖ μακροσκελὴς ἀναφορὰ καὶ νὰ ἀποσταλεῖ πρὸς τὴν Ὑψηλὴ Πύλη ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Φιλιππούπολης γιὰ τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο καὶ ὑπαγόρευε στὸν Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη τὶς βασικὲς θέσεις τοῦ περιεχομένου τῆς: α) Νὰ ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Γκροῦεφ, ὅχι τόσο ἐπειδὴ εἶναι Βούλγαρος, ἀλλὰ ὡς ντόπιος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι ἀμερόληπτος καὶ ἀντικειμενικός, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα πού ἐξ ἀρχῆς εἶχε τοποθετηθεῖ στὴ μερίδα ἐκείνων τῶν Βουλγάρων, οἱ ὁποῖοι ἐναντιώνονταν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἐνῶ παράλληλα εἶχε ἐνεργὸ ἀνάμειξη σὶς ταραχὲς πού κατὰ καιροὺς αὐτοὶ προκαλοῦσαν στὴν πόλη· β) Συνέπεια αὐτοῦ ἦταν ὁ διορισμὸς του στὴ θέση τοῦ Μουαβίνη νὰ ἀναζωπυρῶσει τὸ ταραγμένο κλίμα, νὰ ἐξάψει τὰ πάθη καὶ νὰ προκαλέσει τὴ δυσπιστία ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν πολιτῶν πρὸς τὸ πρόσωπό του, ὅχι μόνον τῶν πιστῶν στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο χριστιανῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν μουσουλμάνων, καθὼς κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ τὸν θεωρήσει ὡς πρόσωπο πού μποροῦσε νὰ ἐγγυηθεῖ τὴν ἀσφάλεια καὶ τὴν εἰρήνη μετὰξὺ τῶν πολιτῶν τῆς Φιλιππούπολης, καὶ γ) Ἔτσι, ἔπρεπε ἄμεσα νὰ προταθεῖ ἢ ἀπομάκρυνσὴ του ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ καὶ νὰ διοριστεῖ νέος Μουαβίνης, ὁ ὁποῖος δὲν θὰ καταγόταν ἀπὸ τὴ συγκεκριμένη ἐπαρχία, γε-

τοῦ προσώπου καὶ τῆς δράσης του, καθὼς καὶ ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία γι' αὐτὸν βλ. GENCEV N. - DASKALOVA K. (red.), *Balgarskata vazrozdenska inteligencija. Uciteli, svestenici, hudoznici, lekari, aptekari, pisатели, izdateli, knizari, targovci, voenni... Enciklopedija*, izd. «D-r Peta r Beron», Sofija 1988, σσ. 168-169 (στὸ ἐξῆς: Gencev - Daskalova, *Balgarskata vazrozdenska inteligencija*)· TODEV I. (red.), *Koj koj e sred Balgarite XV-XIX v.*, izd. Anubis, Sofija 2000, σσ. 77-79. Γιὰ τὴ δραστηριοποίησή του στὴ Φιλιππούπολη γιὰ ὅσο διάστημα ὑπηρετοῦσε ὡς ἐκπαιδευτικὸς τῆς Βουλγαρικῆς Σχολῆς τῆς πόλης βλ. DIMOVA J., *Joakim Gruiev. Ziznen pat i pedagogiceska dejnost*, Plovdiv 1985. Μιὰ πρώτη κριτικὴ ἀποτίμησις τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς δράσης τοῦ βλ. HRISTEMOVA M., *Vlasios Skordeli i Joakim Gruiev*.

43. Μουαβίνης (muavin) = βοηθός, ἐπίκουρος. Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση πρόκειται γιὰ διορισμὸ σὲ ἀξίωμα τῆς τοπικῆς (ἐπαρχιακῆς) πολιτικῆς διοικήσεως.

44. Ἐπιστ. 7ης Ἰανουαρίου 1869, φ. 2'.

γονός που τουλάχιστον θα έγγυόταν ότι ως άγνωστος δεν θα είχε συμπάθειες ή αντιπάθειες από και προς συγκεκριμένα πρόσωπα⁴⁵.

Επιπλέον, ο Σκορδέλης έπισημανε ότι για την ουσιαστική ανάδειξη των ανωτέρω έπιχειρημάτων πρέπει να παρατίθενται στην υπό σύνταξη αναφορά πρόσφατα γεγονότα και περιστατικά ως συνοδευτικό αποδεικτικό υλικό. Παρακαλούσε επίσης να τηρηθεί άκρως μυστικότητα καθ' όλη τη διάρκεια της σύνταξης της συγκεκριμένης αναφοράς μέχρι και την αποστολή της, έπειδή, αν οι Βούλγαροι υποψιάζονταν τις κινήσεις τους, θα αντιδρούσαν άμεσα λόγω της πολύ καλής οργάνωσής τους. Τέλος, πρότεινε πολύ εύστοχα ή έλληνική κοινότητα της Φιλιππούπολης να έπιδιώξει άμεσα συνεργασία και με τους μουσουλμάνους της πόλης, ώστε παρόμοια αναφορά να σταλεί και από την πλευρά της τουρκικής κοινότητας της πόλης⁴⁶.

Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Βλάσιος Σκορδέλης, για να αναδείξει την ακαταλληλότητα του Γκροϋεφ ως διοικητή της Φιλιππούπολης δεν έστιάζει το κατηγορητήριό του στη βουλγαρική του καταγωγή, ούτε σε πληθυσμιακούς συσχετισμούς μεταξύ Έλλήνων και Βουλγάρων της πόλης, αλλά χρησιμοποιεί ως βασικό έπιχείρημα την έντοπιότητα του συγκεκριμένου προσώπου ως έμπόδιο για την άσκηση άμερόληπτης και αντικειμενικής πολιτικής⁴⁷. Παράλληλα, πολύ εύστοχα και διπλωματικά κάνει λόγο για Χριστιανούς γενικά, οι όποιοι δυσπιστούν έναντι του Γκροϋεφ για τις τοποθετήσεις του, αφήνοντας έμμέσως πλήν σαφώς να υπονοηθεί ότι δεν πρόκειται μόνο για Έλληνες, αλλά και για Βούλγαρους πιστούς στο Οικουμενικό Πατριαρχείο⁴⁸. Και για να τονίσει ότι ή απο-

45. Έπιστ. 7ης Έανουαρίου 1869, φ. 2^{rv}.

46. Έπιστ. 7ης Έανουαρίου 1869, φ. 2^{rv}.

47. Έπιστ. 7ης Έανουαρίου 1869, φ. 2: *Τούτο δέ όχι διότι είναι απλώς Βούλγαρος, αλλά διότι είναι έντόπιος... Άλλως δέ ως έντόπιος πάντοτε κατ' άνθρωπίνην αδυναμίαν θα έχη συμπαθείας και αντιπαθείας, και ένταυθα προσθέσατε μερικά γεγονότα δεικνύοντα την μεροληψίαν του και την προς την Έκκλησίαν περιφρόνησίν του. Διά ταύτα παρακαλούμεν, ίνα σταλή ως Μοναβίνης άνθρωπος ξένος εις τον τόπον μη έχων συμπαθείας, αντιπαθείας, συγγενείας, ίνα μη έρεθίζονται τά πάθη επί ζημιά της κοινής ήσυχίας... Ό διορισμός ξένου και είδήμονος των πραγμάτων και μη μειγμένου εις τάς τοπικάς έριδας ουδένα δυσαρρεστεί και συντελεί εις όμόνοιαν.*

48. Έπιστ. 7ης Έανουαρίου 1869, φ. 2: *Η αναφορά να λέγη, ότι ό διορισμός του Ίωακειμ Γκροϋεφ, πρώην διδασκάλου έν τη Βούλγ. Σχολή ου μόνον έξήψε τά πνεύματα και διήγειρε τά πάθη αλλά και εις πολλήν δυσπιστίαν ένέβαλε τους Χριστιανούς (και τους Μωαμεθανούς αν θέλητε, προσθέσατε), όσοι δεν είναι όπαδοι των ιδεών αυτών... άνεμίχθη έξ αρχής εις τά βουλγαρικά κινήματα, ώστε είναι έπόμενον οι Χριστιανοί οι έμμένοντες πιστοί εις τά καθεστότα της Έκκλησίας να δυσπιστώσι και να ύποπτεύονται.*

μάκρυνση του Γκροϋεφ δὲν ἀφορᾷ ἀντιπάθειες πρὸς τὸ πρόσωπό του προερχόμενες ἀπὸ συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμοῦ τῆς πόλης, ἀλλὰ εἶναι καθολικὸ αἴτημα πὸν ἀφορᾷ ὅλους τοὺς πολίτες, ὁ Σκορδέλης προτείνει νὰ ἐπισημαίνεται στὴν ὑπὸ σύνταξη ἀναφορὰ ἢ δυσπιστία ἀκόμη καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ στοιχείου τῆς πόλης ἀπέναντι στὸν Γκροϋεφ ὡς Μουαβίνη τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης⁴⁹.

Στὸ ζήτημα τοῦ Γκροϋεφ ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἐπανερχόταν συχνὰ στὴν ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη, γιὰ ὅσο διάστημα ὁ πρῶτος παρέμενε στὴ θέση τοῦ Μουαβίνη μὲ τὴν ἀνοχὴ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης. Εἶναι χαρακτηριστικὸ πόσο συχνὰ τοῦ ὑπενθύμιζε ὁ Σκορδέλης τὴν ἀνάγκη ἀποστολῆς συχνῶν ἀναφορῶν, παρόμοιου περιεχομένου μὲ τὴν προαναφερθεῖσα, μὲ τίς ὁποῖες νὰ ζητεῖται ἀπὸ τὴν τουρκικὴ κυβέρηση ἡ παύση καὶ ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Γκροϋεφ ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του ὡς ἀκατάλληλου γι' αὐτό⁵⁰.

Ἐνα ἀκόμη πρόσωπο, τὸ ὁποῖο βρισκόταν στὸ στόχαστρο τοῦ Βλασίου Σκορδέλη ἦταν ὁ μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Πανάρετος (1861-1871) καὶ οἱ ἀντιπρόσωποί του στὴ μητρόπολη, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴ δράση τους προκαλοῦσαν διαρκῶς τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς πόλης⁵¹. Καὶ στὴν περίπτωσή αὐτὴ ὁ Σκορδέλης πρότεινε τὴν ἀποστολὴ ἀναφορῶν τῆς ἑλληνικῆς κοινότητας τῆς Φιλιππούπολης στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μὲ καταγγελίες γιὰ τὴ δράση τῶν

49. Βλ. προηγούμενη σημείωση.

50. Ἐνδεικτικὰ βλ. ἐπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 1^ο· ἐπιστ. 26ης Μαρτίου 1869, φ. 1^ο· ἐπιστ. 30ης Ἀπριλίου 1869, φ. 1^ο.

51. Γι' αὐτὸν βλ. KIRIL, mitropolit Plovdivski, *Panaret mitropolit Plovdivski (1805-1883)*, Sofija 1950· GENCEV N., *Vazrozdenskijat Plovdiv*, izd. Hristo G. Danov, Plovdiv 1981, σσ. 222-260. Ὁ Πανάρετος ἐξελέγη στὸ θρόνο τῆς μητρόπολης Φιλιππουπόλεως τὴν 25η Φεβρουαρίου 1861. Ὡστόσο δὲν μετέβη στὴν ἔδρα τῆς μητρόπολός του, ἀλλὰ παρέμεινε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ διοικοῦσε τὴν ἐπαρχία του μὲ ἀντιπροσώπους, ἀρχικὰ τὸ διάκονό του Εὐγένιο καὶ κατόπιν τὸν ἀνεψιὸ τοῦ Εὐγένιο. Ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀρνεῖται τὴν ἐγκατάστασή του στὴ Φιλιππούπολη, μέχρι νὰ λυθεῖ ὀριστικὰ τὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι τὸ ποίμνιό του εἶχε μειωθεῖ κατὰ πολὺ ἀριθμητικὰ, καθὼς θεωροῦσε ὅτι μετὰ τὴν καθάρση τοῦ προκατόχου τοῦ Παΐσιου (1857-1861) καὶ τὴν ἀποχώρηση τῶν Βουλγάρων χριστιανῶν, οἱ ὁποῖοι συγκρότησαν ἀνεξάρτητη βουλγαρικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, οἱ ἐναπομείναντες Ἕλληνες τῆς ἐπαρχίας του δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ καταβάλλουν σὲ αὐτὸν τὴν ὀφειλόμενη ἀρχιερατικὴ ἐπιχορήγηση. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸν καὶ γιὰ ἄλλους, οἱ Ἕλληνες τῆς Φιλιππούπολης ἀπαιτοῦσαν τὴν καθάρση καὶ ἀντικατάστασή του, καθὼς θεωροῦσαν ὅτι εἶχε ταχθεῖ μὲ τὴν πλευρὰ τῶν Βουλγάρων καὶ μάλιστα ὅτι συνεργαζόταν μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς βουλγαρικῆς κοινότητας τῆς Φιλιππούπολης στὴν Κωνσταντινούπολη.

άντιπροσώπων του Παναρέτου. Οί αναφορές θα έπρεπε να κλείνουν με το αίτημα της αντικατάστασης του Παναρέτου και την εκδίωξη των αντιπροσώπων του από τη Φιλιππούπολη⁵².

Τò ζήτημα είχε περιπλεχθεί ακόμη περισσότερο, όταν έγινε γνωστό ότι στα τέλη Δεκεμβρίου του 1868 ο Πανάρετος μαζί με τους μητροπολίτες Σόφιας Δωρόθεο (1861-1872)⁵³ και Λοφτζού Ίλαρίων (1852-1872)⁵⁴ παραιτήθηκαν από τη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου⁵⁵ και προσχώρησαν στην ανεξάρτητη βουλγαρική εκκλησιαστική αρχή, που οί καθηρημένοι μητροπολίτες πρώην Φιλιππούπολεως Παΐσιος (1857-1861)⁵⁶ και Μακαριουπόλεως Ίλαρίων (1858-1861)⁵⁷ είχαν συγκροτήσει λίγο νωρίτερα⁵⁸. Στα έπιμονα διαβήματα του Σκορδέλη να καθαιρεθεΐ ο Πανάρετος, ειδικότερα μετά την ένέργειά του αυτή, κύκλοι του Οικουμενικού Πατριαρχείου του είχαν διευκρινίσει ότι ή παραιτήση του Παναρέτου δέν μπορούσε να γίνει δεκτή, αλλά θεωρούσαν ακόμη ως ύποκειμένους στη δικαιοδοσία του Πατριαρχείου και αυτόν και τους υπόλοιπους άποσχισθέντες μητροπολίτες, για να έχουν κάθε κανονικό δικαίωμα επ' αυτών⁵⁹. Του είχαν επίσης τονίσει ότι τò Πατριαρχείο για συγκεκριμένους λόγους δέν θεωρούσε συμφέρον να καθαιρέσει τόν Πανάρετο και τους υπόλοιπους άποσχισθέντες μητροπολίτες, εκείνη τή στιγμή τουλάχιστον, αλλά άπαι-

52. Έπιστ. 22ας Ίανουαρίου 1869, φφ. 1'-2'.

53. Γι' αυτόν βλ. GENCEV - DASKALOVA, *Balgarskata vazrozdenska inteligencija*, σ. 219· I. Todev (red.), *Koj koj e sred Balgarite XV-XIX v.*, izd. Anubis, Sofija 2000, σσ. 88-89.

54. Γι' αυτόν βλ. GENCEV - DASKALOVA, *Balgarskata vyzrozdenska inteligencija*, σ. 286· I. Todev (red.), *Koj koj e sred Bylgarite XV-XIX v.*, izd. Anubis, Sofija 2000, σσ. 113-114.

55. ΓΕΔΕΩΝ, *Έγγραφα*, σσ. 234-237, όπου δημοσιεύεται τò έγγραφο τής παραιτήσεώς τους (20 Δεκεμβρίου 1868).

56. Γι' αυτόν βλ. ΤΣΟΥΚΑΛΑ Γ., *Η Βουλγαροσλαβική συμμορία και ή τριανδρία αυτής. Πραγματεΐα συγγραφεΐσα μετά πλείστης έπιμελείας, εκ του Τυπογραφείου Ε. Λαζαρίδου, έν Κωνσταντινουπόλει 1859· Kiril, mitropolit Plovdivski, Paisij mitropolit Plovdivski i carkovno-narodnata borba (†1872)*, Sofija 1948.

57. Γι' αυτόν βλ. RADIVOEV M., *Vreme i zivot na Tarnovskija mitropolit Ilarion (Makariopolski)*, Sofija 1912· STOILOV A., *Dokumenti za biografijata na Ilarion Makariopolski*, Sofija 1924· ARNAUDOV M. (red.), *Ilarion Makariopolski, mitropolit Tarnovski (1812-1875). Biografija, spomeni i statii za petdecetgodisninata ot smyrтта mu*, Sofija 1925.

58. Σχετικά βλ. ΓΟΝΗ Δ. Β., *Ίστορία των Όρθοδόξων Έκκλησιών Βουλγαρίας και Σερβίας*, εκδ. Παρουσία, Άθήνα 1999, σ. 139 (στο έξης: ΓΟΝΗ, *Βουλγαρία και Σερβία*).

59. Πρβλ. και ΓΕΔΕΩΝ, *Έγγραφα*, σσ. 238-240, όπου δημοσιεύεται ή έπίσημη άπάντηση του Οικουμενικού Θρόνου προς τους τρεις παραιτηθέντες μητροπολίτες (24 Δεκεμβρίου 1868).

τοῦσε ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη νὰ τοὺς τιμωρήσει αὐτὴ ἡ ἴδια. Ὡστόσο ἡ τελευταία δὲν ἔδειχνε ιδιαίτερα πρόθυμη νὰ δεχθῆ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Παναρέτου καὶ τὴν ἀντικατάστασή του ἀπὸ νέο ἀρχιερέα ἐκλεγμένο ἀπὸ τὴ Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Μὲ τὴ σειρά του λοιπὸν ὁ Σκορδέλης ἐξήγησε στὸν Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη ὅτι, ἀφοῦ ὁ Πατριάρχης θεωροῦσε ἄκυρη τὴν παραίτηση τῶν τριῶν αὐτῶν μητροπολιτῶν –χωρὶς νὰ τοῦ ἀποκαλύπτει ὁμῶς τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ Πατριαρχεῖο δὲν ἐπιθυμοῦσε τὴ συγκεκριμένη χρονικὴ στιγμή τὴν καθαίρεση τοῦ Παναρέτου⁶⁰– καὶ θεωροῦσε ὅτι ἀκόμη βρισκόνταν ὑπὸ τὴ δικαιοδοσία του, δὲν μποροῦσε νὰ ζητήσῃ ἐπίσημα ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἐκπροσώπων τοῦ Παναρέτου ἀπὸ τὴ μητρόπολη Φιλιππούπολης. Ἔτσι, ὁ Σκορδέλης διαβίβασε στὸν Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη τὴν παρασκηνιακὴ πρόταση τοῦ Πατριαρχείου νὰ ἐπιδιώξῃ ὁ ἴδιος ὁ λαὸς τῆς Φιλιππούπολης τὴν ἐκδιώξή τους εἴτε μὲ μαζικὲς λαϊκὲς διαμαρτυρίες εἴτε μὲ ἐπανειλημμένα ἐπίσημα διαβήματα στὴν τοπικὴ πολιτικὴ διοίκηση, παρὰ τὴν ἐκπεφρασμένη δημόσια θέση αὐτῆς ὑπὲρ τοῦ Παναρέτου⁶¹.

Μία ἀκόμη ἐνδιαφέρουσα πτυχὴ τῶν δραστηριοτήτων τοῦ Βλασίου Σκορδέλη στὴν Κωνσταντινούπολη ἀποκαλύπτεται στὴν ἀλληλογραφία τῆς περιόδου ἐκείνης μὲ τὸν Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη. Σχετίζεται μὲ τὴν προβολὴ τῶν θέσεων τῆς ἐλληνικῆς κοινότητας τῆς Φιλιππούπολης ἀναφορικὰ μὲ τὴν πορεία τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος στὴν ὁμώνυμη ἐπαρχία ἀλλὰ καὶ

60. Ἐπιστ. 28ης Ἰανουαρίου 1869 φ. 1: *Ἡ Ἐκκλησία προσέτι διὰ λόγους, τοὺς ὁποίους δὲν δύναμαι τώρα νὰ εἶπω, δὲν θεωρεῖ συμφέρον νὰ καθαιρέσῃ αὐτοὺς κατὰ τὸ παρόν, ἀλλ' ἀπαιτεῖ, ἵνα ὡς παρήκοοι τῆς Ἐκκλησίας τιμωρήσῃ αὐτοὺς αὐτὴ ἡ Πόρτα.* Ἄν καὶ ἀπὸ πατριαρχικοὺς κύκλους ὁ Σκορδέλης εἶχε πληροφορηθῆ τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους τὸ Πατριαρχεῖο δὲν μποροῦσε νὰ προχωρήσῃ τὴ συγκεκριμένη χρονικὴ στιγμή σὲ καθαίρεση τοῦ Παναρέτου καὶ τῶν ἄλλων δύο παραιτηθέντων μητροπολιτῶν, αὐτὸς δὲν τοὺς κοινοποίησε στὸν Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη. Οἱ λόγοι προφανῶς συνδέονταν μὲ τὴ σοβαρὴ κρίση πού περνοῦσαν οἱ ἐλληνοτουρκικὲς σχέσεις ἐκείνη τὴν περίοδο μὲ ἀφορμὴ τὴν Κρητικὴ Ἐπανάσταση (1866), ἐξ αἰτίας τῆς ὁποίας ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἂν καὶ ἐπιφυλακτικῆ, τηροῦσε φιλοβουλγαρικὴ στάση στὸ ἐκκλησιαστικὸ βουλγαρικὸ ζήτημα. Πιθανὴ λοιπὸν καθαίρεση τῶν τριῶν παραιτηθέντων μητροπολιτῶν, ἐκτὸς τῶν καθαρὰ ἐκκλησιαστικῶν λόγων, δὲν συνέφερε καθόλου, καθὼς μποροῦσε νὰ ἔχει ἴσως μοιραῖες συνέπειες εἰς βάρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων τῆς Αὐτοκρατορίας, ἐνῶ θὰ ἔβαζε σὲ περαιτέρω δοκιμασία τὶς ἤδη σημαντικὰ διαταραγμένες ἐλληνοτουρκικὲς σχέσεις, ἀφοῦ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη δὲν ἀπέκλειε ἀκόμη καὶ τὸ ἐνδεχόμενο ἐλληνοτουρκικοῦ πολέμου ἢ μαζικὲς ἐκδιώξεις ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὰ τουρκικὰ ἐδάφη.

61. Ἐπιστ. 28ης Ἰανουαρίου 1869, φ. 1^{rv}.

γενικότερα. Και πάλι δὲν χάνει τὴν εὐκαιρία νὰ τονίσει τὴ σημασία πού ἔχει ἡ ἑλληνική πλευρὰ νὰ προβάλλει τὰ δίκαια καὶ τὶς θέσεις της, καθὼς οἱ Βούλγαροι εἶχαν εὐρύτατη πρόσβαση στὸν Τύπο τόσο στὸν ἐγγώριο, ὅσο καὶ σὲ αὐτὸν τοῦ ἔξωτερικοῦ. Ἐπομένως, καθίστατο ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη οἱ Ἕλληνες νὰ ἐργαστοῦν μεθοδικὰ καὶ σὲ αὐτὸν τὸν τομέα, ὅπως ἐργαζόταν καὶ ἡ βουλγαρική πλευρὰ, καθὼς ἡ διαμόρφωση τῆς κοινῆς γνώμης εἶχε μεγάλη σπουδαιότητα γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τοῦ ὄλου ζητήματος.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ παράθεση ἀπὸ τὸν Βλάσιο Σκορδέλη συκοφαντικῶν δημοσιευμάτων γαλλικῆς ἐφημερίδας, τὴν ὁποία εἶχαν προσεταιριστεῖ οἱ Βούλγαροι. Χωρὶς νὰ ἀποκαλύπτει τὸν τίτλο τῆς συγκεκριμένης ἐφημερίδας, ὁ Σκορδέλης ἐπίσημανε τὰ ἀνώνυμα δημοσιεύματα πού κατὰ καιροὺς αὐτὴ καταχωροῦσε στὰ φύλλα της, πλήρη ἀνυπόστατων κατηγοριῶν κατὰ τοῦ Μιχαλάκη Γιουμουσγκερδάνη, τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς Στενημάχου καὶ τῆς Φιλιππούπολης, ἀκόμα καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, τὸν ὁποῖο χαρακτηρίζε ὡς ἐπαναστάτη, ταραχοποιὸ καὶ ὀπαδὸ τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ἐνῶ τὴν ὑπ' αὐτοῦ διευθυνόμενη Κεντρικὴ Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῆς Φιλιππούπολης ὡς ἀναρχικὴ. Ἐὰν καὶ σύμφωνα μὲ τὸν Σκορδέλη, ἡ περίπτωση τῆς συγκεκριμένης ἐφημερίδας δὲν ἔπρεπε νὰ τοὺς ἀπασχολεῖ, καθὼς ἦταν γνωστὴ ἀκόμη καὶ στὴν τουρκικὴ κυβέρνησις ὡς ὄργανο τῶν Βουλγάρων, ὡστόσο ἦταν ἓνα ἀπὸ παράδειγμα, γιὰ νὰ ἀποδείξει στὸν Μιχαλάκη Γιουμουσγκερδάνη πόσο ὀργανωμένα λειτουργοῦσαν οἱ Βούλγαροι καὶ στὸν τομέα τῆς προβολῆς καὶ διάδοσης τῶν αἰτημάτων καὶ τῶν θέσεων τους⁶².

Ἔτσι λοιπόν, τοῦ ἐφιστοῦσε τὴν προσοχὴ στὴν ἀνάγκη νὰ καταχωροῦνται συχνὰ στὸν ἐγγώριο καὶ ξένο Τύπο ἐπώνυμα ἢ ἀνώνυμα δημοσιεύματα σὲ διάφορες γλῶσσες, τὰ ὁποία νὰ προωθοῦν τὶς δικές τους θέσεις. Ἀναγκαία προϋπόθεση ὅμως γιὰ κάτι τέτοιο ἦταν ἡ καταβολὴ χρηματικῶν ποσῶν σὶς διευθύνσεις ὀρισμένων ἐφημερίδων, τὰ ὁποία γιὰ νὰ τὰ καταβάλλει, ἔπρεπε νὰ γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων τὸ ἀκριβὲς ὕψος τῶν ποσῶν πού ἦταν διαθέσιμα ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Γιουμουσγκερδάνη καὶ ἄλλους ἔμπορους ἢ εὐπορους Ἕλληνες τῆς Φιλιππούπολης⁶³. Μάλιστα, ὁ Σκορδέλης πρότεινε ἀκόμη καὶ τὴν ἔξαγορὰ ὀρισμένων ἐφημερίδων, κυρίως ξηνογλώσσων, οἱ ὁποῖες μέχρι τότε τηροῦσαν φιλοβουλγαρικὴ στάσι⁶⁴.

62. Σχετικὰ βλ. ἐπιστ. 22ας Ἰανουαρίου 1869, φ. 1'.

63. Ἐνδεικτικὰ βλ. ἐπιστ. 28ης Ἰανουαρίου 1869, φ. 2'.

64. Ἐπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 2^{iv}.

Ἰδιαίτερη ὁμως συνεργασία φαίνεται ὅτι ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἀνέπτυξε μὲ ἑλληνικὲς ἐφημερίδες τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ εἰδικὰ τὴ *Βυζαντίδα*⁶⁵ καὶ τὸν *Νεολόγον*⁶⁶. Εἰδικὰ, ἡ διεύθυνση τοῦ *Νεολόγου* βρισκόταν σταθερὰ στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης, χωρὶς μάλιστα νὰ ὑπάρχει ἀνάγκη ἀπὸ μέρους τους νὰ πληρώνουν γιὰ καταχωρήσεις δημοσιευμάτων⁶⁷. Ἐπιπλέον, ἡ διεύθυνση τῆς ἐφημερίδας, στὸ πλαίσιο τῶν γενικότερων θέσεών της ἔναντι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, δὲν εἶχε κανένα ἀπολύτως πρόβλημα νὰ παρουσιάζει ἀνώνυμα δημοσιεύματα Φιλιππουπολιτῶν ὡς δικές της θέσεις καὶ ἀπόψεις. Κατὰ καιροὺς ὁμως ὁ Σκορδέλης ἐξέφραζε στὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη τὴν ἀπογοήτευση καὶ τὰ παράπονά του γιὰ τὴν προκλητικὴ ἀδιαφορία ποὺ κατ' αὐτὸν ἐπεδείκνυε πρὸς τὴν ἐφημερίδα ἢ ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς πόλης τους, καθὼς οἱ ἐπίσημοι συνδρομητὲς τῆς ἀπὸ τὴ Φιλιππούπολη ἀνέρχονταν τὴν περίοδο ἐκείνη μόλις σὲ δεκαπέντε⁶⁸. Γιὰ τὸ λόγο αὐτό, παρακαλοῦσε τὸν Γκιουμιουσγκερδάνη νὰ παροτρύνει τοὺς συμπολίτες τους νὰ ἐγγραφοῦν συνδρομητὲς στὴν ἐφημερίδα, γεγονός ποὺ ὄχι ἀπλῶς θὰ ἦταν μία χειρονομία εὐγνωμοσύνης γιὰ τὴν ὅλη ὑποστήριξη καὶ προβολὴ ποὺ τοὺς παρεῖχε, ἀλλὰ θὰ συντελοῦσε καὶ στὴν οἰκονομικὴ εὐρωστία καὶ ἀνεξαρτησία της⁶⁹. Παράλληλα, προέτρεπε αὐτὸν καὶ ἄλλους ἐπώνυμους πολίτες τῆς Φιλιππούπολης νὰ ἀποστέλλουν σὲ τακτικὰ χρονικὰ διαστήματα ὑπογεγραμμένες ἐπιστολὲς στὴ διεύθυνση τοῦ *Νεολόγου*, μὲ τίς ὁποῖες νὰ ἐκφράζονταν τίς εὐχαριστίες τους γιὰ τὴν ὑποστήριξη καὶ προβολὴ ποὺ τοὺς παρεῖχε ἢ συγκεκριμένη ἐφημερίδα⁷⁰.

65. Γιὰ τὴν ἐφημερίδα αὐτὴ βλ. ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ Δ., «Βυζαντίς», ΔΡΟΥΛΙΑ Λ. - ΚΟΥΤΣΟΠΑΝΑΓΟΥ Γ. (ἐπιμ.), *Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου (1784-1974). Ἐφημερίδες, Περιοδικὰ, Δημοσιογράφοι, Ἐκδότες*, Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν [ΙΝΕ/ΕΙΕ, 103], τ. 1 (*Εἰσαγωγικὰ κείμενα - Α-Δ*), Ἀθήνα 2008, σσ. 403-404.

66. Γιὰ τὴν ἐφημερίδα βλ. ΚΑΝΔΥΛΑΚΗ Μ. «Νεολόγος/Νεολόγος Κωνσταντινουπόλεως», ΔΡΟΥΛΙΑ Λ. - ΚΟΥΤΣΟΠΑΝΑΓΟΥ Γ. (ἐπιμ.), *Ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ Ἑλληνικοῦ Τύπου (1784-1974). Ἐφημερίδες, Περιοδικὰ, Δημοσιογράφοι, Ἐκδότες*, Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν [ΙΝΕ/ΕΙΕ, 103], τ. 3 (Α-Π), Ἀθήνα 2008, σσ. 299-300.

67. Ἐνδεικτικὰ βλ. ἐπιστ. 5ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1^ο· ἐπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 1^ο· 28ης Μαΐου 1869, φ. 1^ο· ἐπιστ. 29ης Ἰουλίου 1869, φ. 1^ο.

68. Ἐπιστ. 5ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1^ο.

69. Ἐνδεικτικὰ 16ης Ἀπριλίου 1869, φ. 1^ο.

70. Ἐπιστ. 5ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1^ο.

Παράλληλα, όπως προκύπτει από διάσπαρτες αναφορές του, ο Βλάσιος Σκορδέλης σχεδίαζε την έκδοση φυλλαδίων ή ολιγοσέλιδων έντυπων προς ενημέρωση του ευρύτερου κοινού σχετικά με τις προθέσεις των εκπροσώπων του βουλγαρικού κινήματος για τη Φιλιππούπολη και την έπαρχία της. Το περιεχόμενο τους βασιζόταν κυρίως σε κατά καιρούς δημοσιευμένα άρθρα στις προαναφερθείσες εφημερίδες της Κωνσταντινούπολης, τα όποια επεξεργαζόταν ανάλογα, προκειμένου να λάβουν τη μορφή προσούρας ή σύντομης πραγματείας. Έτσι, όσες φορές ο Σκορδέλης κατάφερε να εξασφαλίσει και την ανάλογη οικονομική ενίσχυση προέβαινε στην έκτύπωσή τους σε συγκεκριμένο αριθμό, ανάλογα με το ποῦ είχε σκοπό να διανεμηθοῦν⁷¹. Μάλιστα, τὰ σχέδιά του για μετάφραση τοῦ ὕλικου αὐτοῦ καὶ στὴ γαλλικὴ γλῶσσα μαρτυροῦν τὴν πρόθεσή του νὰ κυκλοφορήσουν τέτοια ἐνημερωτικὰ ἔντυπα καὶ στὴν Εὐρώπη⁷², καθὼς οἱ ἐξελίξεις στὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα ἦταν πλέον τέτοιες, ὥστε νὰ μὴν ἀφήνουν ἀδιάφορη τὴν κοινὴ γνώμη στὴν Εὐρώπη καὶ φυσικὰ τὴν πολιτικὴ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, οἱ ὁποῖες εἶχαν τὰ δικὰ τους σχέδια γιὰ τὸν ευρύτερο βαλκανικὸ χῶρο καὶ τὴ μελλοντικὴ τύχη τῆς παρηκμασμένης Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Παρὰ τὴ συμπάθεια μὲ τὴν ὁποία ἔβλεπαν τὸ βουλγαρικὸ κίνημα οἱ δυτικοευρωπαϊκὲς Δυνάμεις, οἱ ὁποῖες συνέκλιναν –ἢ κάθε μίᾳ γιὰ δικούς της λόγους– στὴ γενικὴ θέση οἱ Βούλγαροι νὰ ἔχουν τὴ δική τους ἐπαρχία⁷³, ἡ Ρωσία ἦταν αὐτὴ πού, σύμφωνα μὲ τὸν Βλάσιο Σκορδέλη, ὑποστήριζε πλέον μὲ σταθερότητα καὶ εἰδικὰ ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ ἐξῆς κατηύθυνε τοὺς ἐπικεφαλῆς του, μὲ κύριο ἐκφραστὴ τῆς πολιτικῆς της τὸν Ρῶσο πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολη Νικολάι Ἰγνάτιεφ (1832-1908)⁷⁴. Μάλιστα, ὁ Σκορδέλης παρατηροῦσε χαρακτηριστικὰ ὅτι οἱ Βούλγαροι δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ὄργανα τοῦ κινή-

71. Ἐπιστ. 20ης Μαΐου 1869, φ. 2'.

72. Ἐπιστ. 27ης Μαΐου 1869, φ. 2'.

73. Ἐπιστ. 9ης Ἀπριλίου 1869, φ. 1'.

74. Σχετικὰ μὲ τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ στὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα καὶ τὸ ρόλο τοῦ Νικολάι Ἰγνάτιεφ βλ. ἐνδεικτικὰ DURNAVO N. N., *Ruskaja panslavistikaja politika na pravoslavnom Vostok i v Rossij*, Moskva 1908· DIMITRIEVSKI A. A., *Graf N. P. Ignatief kak cerkovno-politiceskij na pravoslavnom Vostok, Sankt-Peterburg 1909*· Kiril, *Patriarh Balgarski, Graf N. P. Ignatiev i Balgarskijat carhoven vapros. Izsledvane i dokumenti*, Sofija 1958· KOSEV D., *Graf Ignatief i naseto osvobodzenie*, Sofija 1959.

ματος του Πανσλαβισμού και της ρωσικής πολιτικής στον βαλκανικό χώρο⁷⁵, ενώ υπογράμμισε με έμφαση την αξίωση του Ίγνάτιεφ ή Φιλιππούπολη να περάσει στον βουλγαρικό έλεγχο, με επίχειρημα ότι δεν γινόταν αλλιώς, καθώς οι πρωτεργάτες του βουλγαρικού κινήματος προέρχονταν από την έπαρχία αυτή, ή όποια είχε καταστεί και επίκεντρο των εξελίξεων⁷⁶. Για τις διαστάσεις όμως που είχε πάρει το βουλγαρικό εκκλησιαστικό ζήτημα ο Σκορδέλης θεωρούσε ως κατ' έξοχήν υπεύθυνη την πολιτική της τουρκικής κυβέρνησης, ή όποια, παρά τις επιφυλάξεις της τηρούσε φιλοβουλγαρική στάση, άπλά και μόνο επειδή –σύμφωνα πάντα με τον Σκορδέλη– διακατεχόταν άδικαιολόγητα από πνεύμα έλληνοφοβίας, γεγονός που την έκανε να μη μπορεί να διακρίνει τις μηχανορραφίες της ρωσικής διπλωματίας και φυσικά και των Βουλγάρων⁷⁷. Ο Σκορδέλης θεωρούσε ως δεδομένο το γεγονός ότι, αν ή τουρκική κυβέρνηση δεν άλλαζε πολιτική υπέρ του Οικουμενικού Πατριαρχείου ή τουλάχιστον αν δεν διατηρούσε ουδέτερη και άμερόληπτη στάση, ή κατάσταση δεν ήταν δυνατή να αλλάξει σε καμμία περίπτωση, ενώ οι Βούλγαροι θα γίνονταν περισσότεροι προκλητικοί και απαιτητικοί⁷⁸. Η πρόταση του Σκορδέλη, για να έξουδετερωθούν οι βλέψεις και τα σχέδια της ρωσικής πολιτικής, ήταν ή συνεργασία της τουρκικής και της ελληνικής κυβέρνησης όσον άφορα την αντιμετώπιση του βουλγαρικού κινήματος, το όποιο στην ουσία είχε σαφώς πολιτικό χαρακτήρα με επικάλυμμα τα αίτήματα για εκκλησιαστική ανεξαρτησία⁷⁹.

Παρά τή συνεχή ένασχόληση του Βλασίου Σκορδέλη με την αντιπροσώπηση της έπαρχίας του στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων που εκείνη την περίοδο λάμβαναν χώρα στην Κωνσταντινούπολη για την έξεύρεση όριστικής λύσης στο εκκλησιαστικό βουλγαρικό ζήτημα, έξακολουθούσε να τον άπασχολεί ή κατάσταση της εκπαίδευσης στην πόλη και την ευρύτερη έπαρχία της Φιλιππούπολης. Αυτό προκύπτει από την άλληλογραφία που ό Σκορδέλης εκείνη την περίοδο της παραμονής του στην Κωνσταντινούπολη διατηρούσε με τον Άθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη, το περιεχόμενο της όποίας στρέφεται κυρίως γύ-

75. Έπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1^ο. έπιστ. 21ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1^ο. έπιστ. 8ης Άπριλίου 1869, φφ. 1^ο-2^ο.

76. Έπιστ. άχρονολόγητη (Centralen Darzaven Arhiv, fond 161k, invetaren opis 3, arhivna edinica 2051, listove 38-39: *Gjumjusgerdan*), φ. 2^ο.

77. Έπιστ. 21ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1^ο

78. Έπιστ. 21ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1^ο

79. Έπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 1^ο.

ρω από θέματα εκπαιδευτικά, γεγονός που φανερώνει το άμείωτο ενδιαφέρον του Σκορδέλη για την πορεία της εκπαίδευσης στην επαρχία του, όπως και κατά την περίοδο που βρισκόταν στην πόλη και ασχολείτο από κοντά με αυτήν.

Ο Βλάσιος Σκορδέλης τόνιζε στον Άθανασάκη Γκιουμιουσγκερδάνη ότι πέρα από την οποιαδήποτε τελική έκβαση που θα είχε το βουλγαρικό ζήτημα, αυτό που θα έκρινε πραγματικά το μέλλον του ελληνικού στοιχείου της επαρχίας τους θα ήταν τα φρονήματα της νεότητας, ή όποια θα έπρεπε να αντιμετωπίσει και τις όποιεσδήποτε προκλήσεις που επεφύλασσε το μέλλον. Έπομένως μόνο η καλλιέργεια μέσω μιας καλά οργανωμένης εκπαίδευσης της εθνικής αυτοσυνειδησίας και της τόνωσης της εθνικής όμοψυχίας της ελληνικής νεότητας της επαρχίας τους θα μπορούσε να διασφαλίσει αισιοδοξία και πραγματική ελπίδα για την τύχη του ελληνικού στοιχείου όχι μόνο στην επαρχία τους, αλλά και ευρύτερα στον βουλγαρικό χώρο.

Στο πλαίσιο αυτό πρέπει να μνημονευθεί η αξιόλογη πρωτοβουλία του Βλασίου Σκορδέλη εκείνη την περίοδο, ο οποίος, παρά τον φόρτο εργασίας που είχε, εισηγήθηκε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο την ίδρυση Έλληνικού Σχολείου στη μονή Μπατσκόβου της επαρχίας της Φιλιππούπολης⁸⁰, το οποίο τελικά λειτούργησε από το 1870 μέχρι το 1874 στο χώρο της Μονής με έξοδα της αδελφότητάς της και τη συνδρομή του Πατριαρχείου⁸¹.

Η ανάληψη της προαναφερθείσας πρωτοβουλίας από τον Βλάσιο Σκορδέλη βασιζόταν στο σκεπτικό που ανέπτυξε στην αλληλογραφία του με τον Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη σχετικά με την αποτελεσματική διαχείριση των οικονομικών αποθεμάτων των μονών της επαρχίας της Φιλιππούπολης. Συγκεκριμένα, έπισήμανε στους προκρίτους της ελληνικής κοινότητας της πόλης τους την ανάγκη τα χρήματα των Μονών να διατίθενται για κοινωφελείς σκοπούς

80. Πρόκειται για τη μονή της Κοιμήσεως Θεοτόκου της Πετριτσονίτισης, γνωστή από τις αρχές του 18ου αιώνα περισσότερο ως μονή Μπατσκόβου, ή όποια ως σταυροπηγιακή ύπαγόταν στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Θρόνου. Βιβλιογραφία για τη Μονή αυτή βλ. αναλυτικά ΒΑΚΑΛΟΒΑ Ε. (ed.), *The Ossuary of the Bachkovo Monastery*, A. G. Leventis Foundation - «Pygmalion», Plovdiv 2003, σσ. (162-163) βλ. αναλυτικά Κ.-Μ. Αποστολίδης, «Περί της μονής της Κοιμήσεως της Ύπεραγίας Θεοτόκου της Πετριτσονίτισης», *Θρακικά* 7 (1936) 51-82. Σχετικά με τη συγκεκριμένη πρωτοβουλία του Βλ. Σκορδέλη, βλ. έπιστ. 29ης Ίουλίου 1869 προς Άθανασάκη Γκιουμιουσγκερδάνη, φ. Γ'.

81. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ Κ.-Μ., «Περί της μονής της Κοιμήσεως της Ύπεραγίας Θεοτόκου της Πετριτσονίτισης», *Θρακικά* 7 (1936) 64.

ὑπὲρ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας, ὅπως γιὰ παράδειγμα σὲ ὑποτροφίες πρὸς νέους, ποὺ διακρίνονταν στίς μαθητικές τους ἐπιδόσεις, γιὰ σπουδὲς στὸ ἐξωτερικὸ ἢ στὰ λειτουργικὰ ἔξοδα τῶν σχολείων τῆς ἐπαρχίας. Παράλληλα, ὁ Σκορδέλης πρότεινε τὴ διενέργεια τακτικῶν ἐλέγχων στὰ οικονομικὰ τῶν Μονῶν, καθὼς οἱ Βούλγαροι ἔψαχναν τὴν κατάλληλη ἀφορμὴ, γιὰ νὰ θέσουν ὑπὸ τὸν ἔλεγχό τους καὶ τὰ μοναστήρια. Ἔτσι, ἐφιστοῦσε τὴν προσοχὴ στὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη στὸ ἐνδεχόμενον νὰ πραγματοποιηθοῦν στὸ προσεχὲς μέλλον τέτοιες ἀπόπειρες μὲ τέτοιου εἴδους ἀφορμές. Μάλιστα, ὁ Σκορδέλης ἐξέφραζε τὴν ἀνησυχία του, καθὼς ἦταν ἀπόλυτα βέβαιος ὅτι στὴν περίπτωση ποὺ θὰ ἐκδηλωνόταν τέτοια ἀπόπειρα, θὰ ἦταν καὶ αὐτὴ τόσο καλὰ ὀργανωμένη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Βουλγάρων, ποὺ δύσκολα θὰ ἀποτύγχανε, δεδομένης καὶ τῆς προκλητικῆς ἀδιαφορίας τῶν περισσότερων μοναχῶν⁸².

3. Τὰ δύο σχέδια τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης (1868)

Ἡ ἔναρξη τῆς ἀλληλογραφίας μεταξὺ τοῦ Βλασίου Σκορδέλη ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη καὶ τοῦ Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη στὴ Φιλιππούπολη σχεδὸν συνέπεσε χρονικὰ μὲ τὴν πρωτοβουλία τῆς Ὑψηλῆς Πύλης νὰ δώσει αὐτὴ λύση στὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα, καθὼς αὐτὸ εἶχε λάβει ἀνεξέλεγκτες διαστάσεις καὶ μάλιστα ἐκτὸς τῶν στενῶν ἐκκλησιαστικῶν του ὁρίων⁸³. Ἔτσι, τὴ 15ῃ Ὀκτωβρίου 1868 τὸ ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τῆς τουρ-

82. Ἐπιστ. 31ης Δεκεμβρίου 1868, φ. 2'.

83. Εἶχε προηγηθεῖ λίγο νωρίτερα ἡ ἐπάνοδος τοῦ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' στὸ θρόνον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (1867-1871, β' πατριαρχεῖα) καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ δοθεῖ λύση στὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα, καθὼς οἱ Βούλγαροι ἐπέμεναν στὰ αἰτήματά τους καὶ συνέχιζαν τὶς κινητοποιήσεις τους. Ἡ ἐκπόνηση σχεδίου λύσης ἐκ μέρους τοῦ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ' (Γεδεῶν, *Ἐγγραφα*, σσ. 114-118, ὅπου δημοσιεύεται τὸ προαναφερθὲν σχέδιο) καὶ οἱ συζητήσεις ποὺ αὐτὸς εἶχε μὲ τὸν Ρῶσο πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολη Νικολαί Ἰγνάτιεφ γιὰ τὸ ὅλο ζήτημα δημιούργησαν κλίμα αἰσιοδοξίας γιὰ ὀριστικὴ ἐπίλυση τοῦ ζητήματος, ἀφοῦ ἀρχικὰ ὁ Ἰγνάτιεφ καὶ κατόπιν ἡ μερίδα τῶν μετριοπαθῶν Βουλγάρων ἀποδέχθηκαν τὸ σχέδιο τοῦ Γρηγορίου τοῦ ΣΤ'. Οἱ ἐπίμονες ὁμως ἀντιδράσεις τῆς σκληροπυρηνικῆς μερίδας τῶν Βουλγάρων καὶ ἡ ἀπόρριψη τοῦ σχεδίου ἀπὸ αὐτοὺς ὀδήγησε σὲ ἀποτυχία καὶ τὴν προσπάθεια αὐτή. Ἀναλυτικὰ βλ. ΓΟΝΗ, *Βουλγαρία καὶ Σερβία*, σσ. 136-138· ΜΑΤΑΛΑ, *Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία. Οἱ περιπέτειες μᾶς σχέσης. Ἀπὸ τὸ «Ἑλλαδικό» στὸ Βουλγαρικὸ σχίσμα*, Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2002, σσ. 231-236.

κικής κυβέρνησης είχε διαβιβάσει στο Οικουμενικό Πατριαρχείο δύο σχέδια επίλυσης του ζητήματος, χωρίς όμως ουσιαστικές διαφορές μεταξύ τους⁸⁴. Και τα δύο βασιζόνταν στο σχέδιο που ο οικουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ο ΣΤ' (1867-1871, β' πατριαρχεία) είχε προτείνει στον Ρώσο πρόεσβη στην Κωνσταντινούπολη Νικολάι Ίγνάτιεφ⁸⁵, με κάποιες όμως τροποποιήσεις. Έτσι, στα νέα αυτά σχέδια προβλεπόταν ή έδρα της Βουλγαρικής Έξαρχίας να είναι ή Κωνσταντινούπολη και όχι κάποια πόλη του βουλγαρικού χώρου, στίς μεικτές πληθυσμιακά επαρχίες να υπάρχουν και Έλληνες και Βούλγαροι άρχιερείς, ενώ ο μητροπολίτης θα άνηκε στην πλειοψηφία και οι ύπ' αυτών επίσκοποι θα επιλέγονταν με βάση την άρχη της πλειοψηφίας. Και τα δύο αυτά σχέδια άπορφίθηκαν ως άντικανονικά από το Οικουμενικό Πατριαρχείο⁸⁶.

Γιά τις νέες αυτές εξελίξεις ο Βλάσιος Σκορδέλης άνημέρωσε άμεσα τον Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη. Του έπισήμανε τη σθεναρή αντίδραση του Γρηγορίου ΣΤ', ο όποιος σε συναντήσεις του με παράγοντες της τουρκικής κυβέρνησης επέμενε στην άντικανονικότητα των σχεδίων αυτών, καθώς με την ίδρυση άνεξάρτητης Βουλγαρικής Έκκλησίας θα ύπήρχαν έντός της επικράτειας ένός κράτους –του τουρκικού στην προκειμένη περίπτωση– δύο άνεξάρτητες Όρθόδοξες Έκκλησίες –ή Βουλγαρική και το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως–, γεγονός που σαφώς άντέκειτο στους έκκλησιαστικούς κανόνες. Μάλιστα, ο Οικουμενικός Πατριάρχης και ή Σύνοδος είχαν αποφασίσει να παραιτηθούν άμεσα, άν ή τουρκική κυβέρνηση θεωρούσε άπόλυτα άπαραίτητο για τα συμφέροντά της την ίδρυση άνεξάρτητης Βουλγαρικής Έκκλησίας⁸⁷. Στη συνέχεια άνημέρωσε τις λοιπές Όρθόδοξες Έκκλησίες με πατριαρχική συνοδική έπιστολή, με την όποια έθετε το όλο πρόβλημα ένώπιόν τους και ζητούσε τη

84. ΓΕΛΕΩΝ, *Έγγραφα*, σσ. 135-139, όπου δημοσιεύονται τα δύο τουρκικά σχέδια μεταφρασμένα από την τουρκική γλώσσα (3 Όκτωβρίου 1868).

85. ΓΕΛΕΩΝ, *Έγγραφα*, σσ. 114-125, όπου δημοσιεύεται το σχέδιο του Γρηγορίου του ΣΤ'.

86. ΓΕΛΕΩΝ, *Έγγραφα*, σσ. 139-158, όπου δημοσιεύεται το έπίσημο έγγραφο άπόρριψης των δύο τουρκικών σχεδίων, στο όποιο παρατίθενται άναλυτικά οι έκκλησιαστικοί κανόνες, βάσει των όποιων κρίνονται τα σχέδια αυτά ως άντικανονικά.

87. Άναφέρει χαρακτηριστικά ο Βλ. Σκορδέλης ότι ο Γρηγόριος ο ΣΤ' έπισήμανε στον Μεγάλο Βεξύρη ότι ο Πατριάρχης και ή Σύνοδος θα παραιτηθούν, και δέν διατάζουν μάλιστα να προσφέρωσι τα συγκαρητήριά των εις τον νέον Άρχηγόν της Έκκλησίας, και ούτως άντι Ρωμαϊκού Πατριαρχείου, το όποιον έσεβάσθησαν επί 400 έτη οι κραταίοι Σουλτάνοι, να συστηθή Οικουμενικόν Πατριαρχείον Βουλγαρικόν, ή, όπερ είναι το αυτό, Σλαβικόν (Έπιστ. 7ης Ίανουαρίου 1869, φ. 1^{στ}).

σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου, προκειμένου να δοθεί λύση από ολόκληρη την Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία στο βουλγαρικό ζήτημα⁸⁸. Οἱ ἀπαντήσεις πού σύντομα ἄρχισαν νὰ φθάνουν ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τὶς Αὐτοκέφαλες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες δικαίωσαν τὴ στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ παράλληλα τὸ δέσμευαν⁸⁹, καθὼς μὲ τὴ νέα τροπὴ πού ἔπαιρνε τὸ ζήτημα τὸ Πατριαρχεῖο δὲν μποροῦσε ἀπὸ μόνο του νὰ προχωρήσει σὲ ὀριστικὴ διευθέτησή του ἢ σὲ συμβιβασμὸ μὲ τὴ βουλγαρικὴ πλευρά⁹⁰. Μονάχα ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας μὲ μία ἰδιαίτερα διπλωματικὴ ἀπάντηση ἔδειχνε ἀρνητικὴ στὸ ἐνδεχόμενο σύγκλησης Οἰκουμενικῆς Συνόδου γιὰ τὴν ὀριστικὴ ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος⁹¹, ἐνῶ, ὅπως ἦταν φυσικό, οἱ Βούλγαροι δήλωσαν ὅτι δὲν θὰ δεχθοῦν ποτὲ ἓνα τέτοιο ἐνδεχόμενο⁹².

Ὁ Βλάσιος Σκορδέλης θεωροῦσε τὴν ἀπάντηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας ὡς διφορούμενη καὶ ἰδιαίτερα διπλωματικὴ. Ἐνῶ δηλαδὴ δεχόταν ὡς ἀντικανονικὲς τὶς ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων, τὴν ἴδια στιγμὴ προσπαθοῦσε νὰ ἀποφύγει τὸ ἐνδεχόμενο σύγκλησης Οἰκουμενικῆς Συνόδου, μὲ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι μία τέτοια ἐξέλιξη μόνο μεγαλύτερη διχόνοια καὶ διαιρέσεις θὰ μποροῦσε νὰ ἐπιφέρει στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Σύμφωνα μὲ τὸν Σκορδέλη, ἡ διφορούμενη αὐτὴ ἀπάντηση τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας θὰ εἶχε θετικότερες συνέπειες στὴν ἐξέλιξη τοῦ ὅλου ζητήματος ἀπὸ μία καταφατικὴ ἀπάντηση, καθὼς πλέον ἀποκαλυπτόταν ξεκάθαρα ὁ παρασκηνιακὸς ρόλος τῆς Ρωσίας στὴ μέχρι τότε ἐξέλιξη τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος ὑπὲρ τῆς βουλγαρικῆς πλευρᾶς⁹³.

88. ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐγγραφα*, σσ. 158-184, ὅπου δημοσιεύεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὶς ὑπόλοιπες Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες μὲ τὴν πρόταση γιὰ σύγκληση Οἰκουμενικῆς Συνόδου (16 Δεκεμβρίου 1868).

89. ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐγγραφα*, σσ. 198-221, ὅπου δημοσιεύονται οἱ ἀπαντητικὲς ἐπιστολὲς πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀντιοχείας (31 Ἰανουαρίου 1869), Ἱεροσολύμων (24 Ἰανουαρίου 1869), Κύπρου (7 Ἰανουαρίου 1869), Ρωσίας (19 Ἀπριλίου 1869), Ἑλλάδος (7 Ἀπριλίου 1869), Οὐγγροβλαχίας (12 Μαρτίου 1869) καὶ Σερβίας (10 Μαΐου 1869).

90. Βλ. κατωτέρω, σημείωση ὑπ ἀριθμ. 124. Γιὰ τὴν πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου σχετικὰ μὲ τὴ σύγκληση Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τὸ σκεπτικὸ τοῦ βλ. ἀναλυτικὰ ΜΑΤΑΛΑ, *Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία*, σσ. 240-243.

91. ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐγγραφα*, σσ. 208-214, ὅπου δημοσιεύεται ἡ ἀπαντητικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας (19 Ἀπριλίου 1869).

92. ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐγγραφα*, σσ. 221-223, ὅπου δημοσιεύεται ἡ ἐγκύκλιος πού ἐξέδωσαν οἱ Βούλγαροι ἀντιπρόσωποι γιὰ τὸ σχετικὸ ζήτημα (5 Νοεμβρίου 1868).

93. Ἐπιστ. ἀχρονολόγητη (Centralen Darzaven Arhiv, fond 161k, invetaren opis 3, arhivna

Σύμφωνα με τὸν Σκορδέλη, ἡ ἔντονη αὐτὴ ἀντίδραση τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ ΣΤ΄ ὀδήγησε σὲ ὑποχώρηση τὴν τουρκικὴ κυβέρνησις⁹⁴, ἡ ὁποία ὁμως βρέθηκε σὲ ἀμηχανία, καθὼς οἱ προηγούμενες ἐνέργειές της εἶχαν προκαλέσει ἔντονη κινητικότητα στοὺς κύκλους τῶν Βουλγάρων⁹⁵. Συγκεκριμένα, ἡ εἶδηση ὅτι ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀποφάσισε νὰ ἐπιλύσει τὸ ζήτημα εὐνοϊκὰ ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων ἔδωσε νέα ὄθησις σὲ αὐτό. Ἔτσι, οἱ καθηρημένοι ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο μητροπολίτες Μακαριουπόλεως Ἰλαρίων καὶ Φιλιππουπόλεως Παῖσιος συγκρότησαν στὸ Μεσοχώριο τοῦ Βοσπόρου κεντρικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ, στὴν ὁποία συμμετεῖχαν καὶ δέκα λαϊκοί. Σύντομα προστέθηκαν σὲ αὐτούς, τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1868, οἱ μητροπολίτες Σόφιας Δωρόθεος, Λοφτζοῦ Ἰλαρίων καὶ Βιδυνίου Ἄνθιμος, οἱ ὁποῖοι ἀφίχθησαν στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ὑπέβαλαν μαζὶ μετὰ τὸν διαμένοντα στὴν Κωνσταντινούπολη μητροπολίτη Φιλιππούπολεως Πανάρετο τὶς παραιτήσεις τοὺς στὸ Πατριαρχεῖο⁹⁶, τὸ ὁποῖο δὲν τὶς ἔκανε δεκτές, ἀλλὰ προέτρεπε τοὺς προαναφερθέντες ἀρχιερεῖς νὰ ἐπιστρέψουν στὶς μητροπόλεις τοὺς⁹⁷.

edinica 2051, listove 38-39: *Gjumjuserdan*), φ. 2^α·: *Ἡ ἀπάντησις τῆς Ῥωσικῆς Συνόδου, περὶ ἧς ἐσημείωσα εἰς τὴν προηγουμένην εἶναι διαφορομένη· ὁμολογεῖ μὲν, ὅτι αἱ ἀξιώσεις τῶν Βουλγάρων εἶναι ἀντικανονικαί, προσπαθεῖ ὁμως ν' ἀποφύγη τὴν Σύνοδον τὴν οἰκουμενικὴν· περιέργων δὲ εἶναι ὅτι συνιστᾷ ὡς μέσον λύσεως ὄχι μόνον τὰς προτάσεις τοῦ Πατριαρχείου, ἀλλὰ καὶ σχέδιον τὸ τοῦ Παῖσιου, Ἀρχιερέως καθηρημένου! (ἂν καὶ δὲν ὀνομάξῃ αὐτόν). Ἐν γένει κατὰ τὴν κρίσιν μου τοιαύτη οὐσα ἡ ἀπάντησις τῆς Ῥωσ. Συνόδου περισσώτερόν μας ὠφελεῖ ἢ ἐὰν ἀπεφαίνετο ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπιφυλάξεως ὑπὲρ τοῦ Πατριαρχείου. Τώρα τουλάχιστον ἐπισήμως καταδείκνυται, ὅτι ἡ Ῥωσσία συμπαθεῖ ὑπὲρ τῶν Βουλγάρων, καὶ ἐνδιαφέρεται ὑπὲρ τῆς συστάσεως Βουλγ. Ἐκκλησίας.*

94. Βλ. ἐπιστ. 7ης Ἰανουαρίου 1869, φ. 1', μετὰ τὴν ὁποία ὁ Σκορδέλης ἐνημέρωνε τὸν Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη ὅτι μετὰ τὴν ἐπίμονη ἀρνησιμὴν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη νὰ κάνει δεκτὰ τὰ δύο σχέδια τῆς τουρκικῆς κυβέρνησις, ὁ Βεζύρης διεβεβαίωσεν τὸν Πατριάρχη, ὅτι ἡ Πόρτα οὐδέποτε ἐξεφράσθη, ὅτι θεωρεῖ λελυμένον τὸ ζήτημα, καθὼς καὶ ἐτηλεγράφησεν ἐσχάτως ὑπὸ τοῦτο τὸ πνεῦμα πρὸς τοὺς Νομάρχας.

95. Ἐπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1': *...ἡ Κυβέρνησις εὐρέθη εἰς δυσάρεστον θέσιν, καθ' ὅσον ἐν τῇ φορᾷ τῶν περιστάσεων ἐκείνων φαίνεται, ὅτι ἔδωκεν ὄθησιν μεγαλειτέραν παρ' ὅσον ἔπρεπε καὶ ἠθέλε... Ὀλίγον ἔπειτα κατόπιν πολλῶν παραστάσεων καὶ πληροφοριῶν λεπτομερεστέρων ἡ Πόρτα ἀνεγνώρισεν τὸ ἄτοπον τῆς μεγάλης ὀθήσεως, ἣτις ἐδόθη εἰς τὸ ζήτημα, καὶ τοῦ μεγάλου θάρρους, ὅπερ ἔδωκεν εἰς τοὺς βουλγαριστάς· ἀλλὰ δύσκολον ἦτο εἰς αὐτὴν καὶ νὰ θεραπεύσῃ τὸ ἄτοπον τοῦτο.*

96. ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐγγραφα*, σσ. 234-237, ὅπου δημοσιεύεται τὸ ἐπίσημο ἔγγραφο τῆς παραιτήσεως τῶν Βουλγάρων ἀρχιερέων (20 Δεκεμβρίου 1868).

97. ΓΕΛΕΩΝ, *Ἐγγραφα*, σσ. 238-243, ὅπου δημοσιεύεται τὸ ἔγγραφο μου τὴν ἐπίσημη ἀπάντησιν τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τοὺς παραιτηθέντες Βούλγαρους ἀρχιερεῖς (24 Δεκεμβρίου 1868).

Στις συνομιλίες που ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Γρηγόριος ὁ ΣΤ΄ εἶχε μετὰ τὴν τουρκικὴ κυβέρνηση ἀπαιτοῦσε τὴν ἐπιστροφή τῶν Βουλγάρων ἀρχιερέων στὶς πατρίδες τους μετὰ τὴν ἴδια ἐπιμονὴ μετὰ τὴν ὁποία ἀπέρριπτε τὰ δύο τουρκικὰ σχέδια γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος⁹⁸. Σύμφωνα μετὰ τὸν Βλάσιο Σκορδέλη, οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἦταν γιὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ἢ πιὸ σοβαρὴ ἀρνητικὴ συνέπεια τῶν πρόσφατων αὐτῶν πρωτοβουλιῶν που εἶχε λάβει ἢ τουρκικὴ κυβέρνηση γιὰ τὴν ἐπίλυση τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος⁹⁹. Ἐπέρριπτε εὐθύνες ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ τοὺς ἄστοχους κατ' αὐτὸν χειρισμούς της, ἢ ὁποία ὅμως μετὰ τὴν ἀκαμπτὴ στάση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἄλλαξε στάση, κάπως ἀργὰ ὅμως, καθὼς δὲν ἦταν πιὰ εὐκόλο νὰ ἐλέγξει τίς ἐξελίξεις, που εἶχαν ἤδη δρομολογηθεῖ ἀπὸ πλευρᾶς τῶν Βουλγάρων.

Ὡστόσο ἡ προσέγγιση καὶ ἐρμηνεία ἀπὸ τὸν Βλάσιο Σκορδέλη τῶν πρόσφατων ἐνεργειῶν τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης, καθὼς καὶ τῆς ἀλλαγῆς πολιτικῆς της στὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα ὡς ἀποτέλεσμα καὶ μόνο τῆς ἀντίδρασης τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ ΣΤ΄ εἶναι –θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς– ὡς ἓνα βαθμὸ μονοδιάστατη. Οὔτε δηλαδὴ οἱ προσπάθειες τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης νὰ δώσει ὀριστικὴ λύση στὸ βουλγαρικὸ ζήτημα στὸ πλαίσιο τῶν δύο σχεδίων τοῦ ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν της μποροῦν νὰ χαρακτηριστοῦν ἀπλᾶ ἄστοχες καὶ ἀψυχολόγητες, οὔτε πάλι ἡ ἀλλαγὴ στάσης τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς στὸ βουλγαρικὸ ζήτημα ὀφείλεται ἀπλῶς καὶ μόνο στὴ σθεναρὴ ἀντίσταση που συνάντησε ἡ τουρκικὴ κυβέρνηση ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου. Ὁ Σκορδέλης δὲν θέλει, γιὰ ἄγνωστους λόγους, νὰ τοποθετήσῃ τίς συγκεκριμένους ἐξελίξεις τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος στὸ εὐρύτερο πολιτικοστρατιωτικὸ πλαίσιο που εἶχε τότε διαμορφωθεῖ στὸ πεδίο τῶν ἐλληνοτουρκικῶν σχέσεων¹⁰⁰.

98. Ἐπιστ. 7ης Ἰανουαρίου 1869, φ. 1: *Πατριάρχης μεταβάς ὁ ἴδιος τελευταῖον παρὰ Μ. Βεζύρη ἀνεκοίνωσεν αὐτῷ, ὅτι εἶναι ἀδύνατον ἐκουσίως νὰ υποχωρήσῃ ἢ Ἐκκλησία εἰς τοιαῦτα ἀντανανικὰ σχέδια, καὶ ἐζήτησεν ἐπιμόνως νὰ σταλῶσιν εἰς τὰς ἐπαρχίας των οἱ Ἀρχιερεῖς.*

99. Ἐπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1: *Τὸ δεινὸν τῆς θέσεως κυρίως εὐρίσκειτο εἰς τοὺς Ἀρχιερεῖς τοὺς ἐλθόντας εἰς τὴν Βασιλεύουσαν παρὰ τὴν ἄδειαν τῆς Ἐκκλησίας, τῇ συγκαταθέσει δέ, φαίνεται, τῆς Ὑψ. Πύλης... Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἡ Μ. Ἐκκλησία ἐπέμενεν εἰς τὸ ν' ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς ἐπαρχίας των οἱ ἐλθόντες Ἀρχιερεῖς ὑπ' αὐτῆς τῆς Κυβερνήσεως.*

100. Τὸ γεγονός προκαλεῖ ἀπορία, καθὼς στὴν ὑπόθεση τοῦ μητροπολίτη Φιλίππουπόλεως Παναρέτου ὁ Σκορδέλης φαίνεται καθαρὰ ὅτι εἶχε τέτοια ὀπτικὴ τῶν γεγονότων. Σχετικὰ βλ. ἀνωτέρω, σημείωση ὑπ' ἀριθμ. 60.

Είναι ακριβώς η εποχή που η έναρξη της Κρητικής Έπανάστασης (1866) έχει οδηγήσει σε διακοπή των έλληνοτουρκικών σχέσεων, καλλιιεργείτο κλίμα γενικότερης πολεμικής σύρραξης και η Ύψηλή Πύλη διατύπωνε άπειλές εκτοπισμού από τα έδάφη της Αυτοκρατορίας της όλων των Ελλήνων που κατοικούσαν εντός της επικράτειάς της (Δεκέμβριος 1868). Δεν είναι λοιπόν άπλη σύμπτωση ή εμφάνιση την ίδια χρονική περίοδο των δύο προαναφερθέντων σχεδίων της τουρκικής κυβέρνησης, τα όποια στην ουσία μαρτυρούσαν την άμετάκλητη απόφαση που αυτή είχε λάβει για όριστική επίλυση του βουλγαρικού εκκλησιαστικού ζητήματος υπέρ των Βουλγάρων. Ανάλογα πάλι, ό σκεπτικισμός της τουρκικής κυβέρνησης και η διάθεση αλλαγής που άρχισε να επιδεικνύει μετά την επίμονη άρνηση του Οίκουμενικού Πατριαρχη να δεχθεί τα δύο σχέδια επίλυσης του ζητήματος, θα πρέπει να αποδοθούν στην αλλαγή του γενικότερου πολιτικοστρατιωτικού σκηνικού της εποχής. Πράγματι, μετά τη Διάσκεψη των Παρισίων (1869) και την επίτευξη λύσης στο Κρητικό Ζήτημα, απομακρύνθηκε αυτόματα και τó ένδεχόμενο έλληνοτουρκικού πολέμου, οί σχέσεις μεταξύ τουρκικής και έλληνικής κυβέρνησης έξομαλύνθηκαν (άρχές 1869), γεγονός που όδήγησε τελικά την Ύψηλή Πύλη να άκυρώσει τις πρόσφατες προσπάθειές της για όριστική διευθέτηση του βουλγαρικού εκκλησιαστικού ζητήματος στο πλαίσιο των δύο σχεδίων του τουρκικού ύπουργείου Έξωτερικών και να μεταθέσει στο μέλλον την όριστική λύση του ζητήματος¹⁰¹.

4. Τα σχέδια της Έλληνοβουλγαρικής Έπιτροπής (1869)

Η Ύψηλή Πύλη, για να έξέλθει από τη δύσκολη θέση στην όποία είχε περιέλθει, χωρίς όμως παράλληλα να χάσει τόν έλεγχο του βουλγαρικού εκκλησιαστικού ζητήματος, πρότεινε στο Οίκουμενικό Πατριαρχείο τή σύσταση Έλληνοβουλγαρικής Έπιτροπής, ή όποία θα έπεξεργαζόταν ένα σχέδιο επίλυσης, όριστικό αυτή τή φορά, καθώς ή σύνθεση της Έπιτροπής με μέλη και από τις δύο πλευρές έγγυόταν τή λειτουργικότητα και την τελική έπιτυχία του σχεδίου αυτού¹⁰². Παράλληλα, με τόν τρόπο αυτό ή τουρκική κυβέρνηση θα μπορούσε

101. Πρβλ. και ΜΑΤΑΛΑ, *Έθνος και Όρθοδοξία*, σσ. 242-243.

102. Αναλυτικά βλ. ΓΟΝΗ, *Βουλγαρία και Σερβία*, σσ. 139-140· ΜΑΤΑΛΑ, *Έθνος και Όρθοδοξία*, σσ. 243-247.

άμεσα να ἐπηρεάζει τις ἐπιμέρους φάσεις σύνταξης τοῦ σχεδίου καθὼς καὶ τὴν τελικὴ του μορφή, ἀφοῦ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς θὰ ἦταν πρόσωπα πού κατεῖχαν σημαντικὲς θέσεις στὸν κρατικὸ μηχανισμό. Ἔτσι, ὁ ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης Ἀαλῆ πασᾶς κάλεσε τρεῖς ἐπιφανεῖς Ἕλληνες καὶ τρεῖς ἐπιφανεῖς Βούλγαρους ὡς μέλη τῆς ὑπὸ σύσταση Ἐπιτροπῆς, με προεξέχοντες τὸν Ἀλέξανδρο Καραθεοδωρῆ (1833-1906)¹⁰³ καὶ Γαβριὴλ Κράστεβιτς (1817-1898)¹⁰⁴ ἀπὸ κάθε πλευρὰ ἀντίστοιχα. Ὅμως, ἀρχικὰ οἱ Ἕλληνες ἀρνήθηκαν ἐπίμονα νὰ συμμετάσχουν στὴν ἐκπόνηση ἑνὸς τέτοιου σχεδίου με τὸ ἐπιχείρημα ὅτι μία τέτοια Ἐπιτροπὴ δὲν μπορούσε νὰ ἔχει καμμία ἐγκυρότητα, καθὼς γιὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα μόνον ἡ Ἐκκλησία (τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο) ἔχει ἀρμοδιότητα νὰ ἀποφανθεῖ. Καὶ συμπλήρωναν ὅτι στὴν προκειμένη περίπτωση –τοῦ βουλγαρικῆς δηλαδὴ ζητήματος–, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο εἶχε λάβει τις ἀποφάσεις του, τις ὁποῖες καὶ εἶχε γνωστοποιήσει σὲ ὅλους ἐδῶ καὶ καιροῦ¹⁰⁵. Ὅμως, ὁ Ἀαλῆ πασᾶς ἐπέμενε καὶ τελικὰ τοὺς ἔπεισε νὰ συμμετάσχουν, με τὴν προϋπόθεση ὅτι τὸ σχέδιο πού θὰ ἐκπονοῦσε ἡ Ἐπιτροπὴ θὰ ὑποβαλλόταν πρῶτα πρὸς ἔγκριση στὸ Πατριαρχεῖο, τὸ ὁποῖο καὶ θὰ εἶχε τὸν τελευταῖο λόγο γιὰ τὴν ἀποδοχή, τὴν ἀπόρριψη, ἢ ἀκόμη καὶ τὴν τροποποίησή του¹⁰⁶. Ἔτσι, παρὰ τις συνεχεῖς καὶ ἔντονες ἀντιδράσεις τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ ΣΤ'¹⁰⁷, ἡ Ἑλληνοβουλγαρικὴ Ἐπι-

103. Γι' αὐτόν, καθὼς καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς θέσης τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης στὸν τουρκικὸ κρατικὸ μηχανισμό βλ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ Α., «Οἱ Ἕλληνες στὴν ὑπηρεσία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Ἑλλάδος* 23 (1980) 365-404.

104. Γι' αὐτόν βλ. BALABANOV M., *Gavril Krastevic. Naroden deec, knizovnik, sadija, ypravitel, Sofija 1914*. Zecevan T., *Bulgarskijat Velikden ili strastite Balgarski*, Sofija 1980, 373-394. BONEVA B., *Gavril Krastevic i Balgarskoto vazrazdane*, Sofija 1994. Ἡ ἐπιλογή του ἀπὸ τὴν τουρκικὴν κυβέρνησις νὰ συμμετάσχει στὴν Ἑλληνοβουλγαρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1869 δὲν ἦταν τυχαία, καθὼς ἦταν γνωστὸς οἱ στενὲς σχέσεις πού διατηροῦσε με τὸν Ρῶσο πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολη Νικολάι Ἰγνάτιεφ, με τὸν ὁποῖο βρισκόταν σὲ συνεχεῖ ἐπαφὴ καθ' ὅλο τὸ χρονικὸ διάστημα τῶν ἐργασιῶν τῆς Ἐπιτροπῆς.

105. Ἐπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1': ...περὶ τούτου μόνῃ ἡ Ἐκκλησία εἶναι ἀρμοδία ν' ἀποφασίσῃ καὶ νὰ κρίνῃ ἢ δὲ τῆς Ἐκκλησίας κρίσις καὶ ἀποφάσις εἶναι γνωστὴ.

106. Ἐπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1': ...ὅτι τὸ συμπέρασμα τῆς Ἐπιτροπῆς θέλει φυσικῶς τῷ λόγῳ ὑποβληθῆ ἄλλοις εἰς τὴν ἐλευθερὰν ἐκλογὴν καὶ παραδοχὴν ἢ ἀπόρριψιν ἢ τροποποίησιν τῆς Ἐκκλησίας.

107. Ἐπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1': : Ὁ Πατριάρχης σχεδὸν ἀποτόμως ἀπήντησεν, ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ διορίζῃ ἐπιτροπὰς περὶ πράγματος μυριάκις συζητηθέντος.

τροπή συγκροτήθηκε τελικά τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1869 καὶ ἀμέσως ἄρχισε τὶς ἐργασίες της γιὰ τὴν ἐκπόνηση σχεδίου λύσης τοῦ ζητήματος.

Τὸ κλίμα πὸν εἶχε δημιουργηθεῖ ἦταν σαφῶς εὐνοϊκὸ γιὰ τὴ βουλγαρικὴ πλευρά. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἔδειχνε ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ δώσει ὀριστικὴ λύση στὸ βουλγαρικὸ ζήτημα, ἐνῶ ἡ ρωσικὴ διπλωματία ἔκλινε πλέον πρὸς τὴ βουλγαρικὴ πλευρά, καθὼς ἐπιθυμοῦσε λύση τοῦ ζητήματος μὲ ἱκανοποίησι τῶν βουλγαρικῶν αἰτημάτων. Ἔτσι, μετὰ τὴ συγκρότησι τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν της γιὰ τὴν ἐκπόνησι τελικοῦ σχεδίου λύσης τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, ἦταν πιὰ φανερὸ ὅτι δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀποκρουστοῦν πλήρως οἱ βουλγαρικὲς διεκδικήσεις, θὰ μπορούσαν ὅμως ἀπλῶς νὰ περιοριστοῦν. Στους κύκλους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅσο καὶ νὰ μὴν ἤθελαν νὰ τὸ παραδεχθοῦν, εἶχε γίνεϊ πλέον συνείδησι ὅτι ἦταν πλέον πάρα πολὺ δύσκολο, μᾶλλον ἀκατόρθωτο, νὰ περάσει ἡ «γραμμὴ» τους στὶς καθαρὰ βουλγαρικὲς ἀπὸ πληθυσμιακῆς πλευρᾶς περιοχές. Ἀναπόφευκτα λοιπὸν ἡ προσοχὴ τους ἐπικεντρωνόταν πλέον στὶς μεικτὲς πληθυσμιακὰ περιοχὲς μὲ σαφὴ στόχο νὰ περιοριστεῖ, ἢ καλύτερα νὰ ἐξουδετερωθεῖ, ἡ βουλγαρικὴ ἐπιρροή στους σλαβόφωνους πληθυσμοὺς τῶν περιοχῶν αὐτῶν, ἐνῶ παράλληλα νὰ διασφαλιστοῦν μὲ σαφήνεια καὶ ἐπίσημα τὰ ὅρια μετὰ τῶν δύο πλευρῶν, ἔτσι ὥστε νὰ ἀνακοποῦν οἱ βουλγαρικὲς διεκδικήσεις σὲ σλαβόφωνους πληθυσμοὺς πέρα τῶν ὀρίων τῶν καθαρὰ βουλγαρικῶν περιοχῶν¹⁰⁸.

Ὅπως φαίνεται, ὁ Βλάσιος Σκορδέλης εἶχε κατανοήσει πολὺ καλὰ τὴ μέχρϊ τότε πορεία τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος καὶ τὴν τροπὴ πὸν αὐτὸ εἶχε πάρει μετὰ τὶς πρόσφατες ἐξελίξεις, καθὼς καὶ τὶς διαθέσεις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀλλὰ καὶ τῆς ρωσικῆς διπλωματίας. Ἡ συγκρότησι τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ ἡ ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν της πρὸς ἐκπόνησι σχεδίου λύσης τοῦ ζητήματος τὸν θορύβησαν ἰδιαίτερα, καθὼς ὑποψιαζόταν ὅτι πλέον ἡ προσοχὴ τῶν Βουλγάρων θὰ στρεφόταν στὶς μεικτὲς ἐπαρχίες, γεγονός πὸν τὸν ἀφοροῦσε ἄμεσα, καθὼς ἐκπροσωποῦσε κατ' ἐξοχὴν ἐπαρχία μὲ μεικτὸ πληθυσμὸ, ὅπως ἦταν τότε ἡ Φιλιππούπολι καὶ ἡ εὐρύτερη περιοχή της. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὁ Σκορδέλης, μόλις πληροφορήθηκε ὅτι τελικὰ ἡ Ἑλληνοβουλγαρικὴ Ἐπιτροπὴ εἶχε συσταθεῖ καὶ ξεκινήσει τὸ ἔργο της, ἔκρινε σκόπιμο νὰ ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Καραθεοδωρὴ καὶ νὰ τὸν ἐνημερώσει σχε-

108. Πρὸβλ. καὶ ΜΑΤΑΛΑ, *Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία*, σσ. 239-240.

τικά μὲ τὸ ζήτημα τῶν μεικτῶν ἐπαρχιῶν, ἐφιστώντας τὴν προσοχή του στὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππούπολης.

Μετὰ ἀπὸ γενικὴ συζήτηση πάνω στοῦ βουλγαρικὸ ζήτημα, ὁ Σκορδέλης παρέθεσε στὸν Καραθεοδωρῆ πλῆθος στοιχείων καὶ πληροφοριῶν, γιὰ νὰ τοῦ ἀποδείξει ὅτι: α) τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῆς πόλης τῆς Φιλιππούπολης ἦταν κατὰ πολὺ μεγαλύτερο σὲ ἀριθμὸ ἀπὸ τὸ ἀντίστοιχο βουλγαρικὸ καὶ ἀπὸ κάθε ἄποψη σημαντικότερο αὐτοῦ· β) ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Φιλιππούπολης ὑπῆρχαν στὴν ὁμώνυμη ἐπαρχία κωμοπόλεις καὶ χωριὰ μὲ ἀποκλειστικὰ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ ἢ μὲ ἑλληνικὲς κοινότητες μὲ σημαντικὸ ἀριθμὸ πολιτῶν καὶ σημαντικὴ παρουσία καὶ προσφορά στὴν τοπικὴ κοινωνία· γ) ἀκόμη καὶ σὲ χωριὰ μὲ βουλγαρικὸ πληθυσμὸ ὑπῆρχαν ἄνθρωποι ποὺ συντάσσονταν μὲ τὴν πλευρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ παρέμεναν πιστοὶ στοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχεῖο· δ) ὅπου ἐπικρατοῦσε στὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππούπολης τὸ βουλγαρικὸ κίνημα δὲν σημαίνει πάντα ὅτι ὑπῆρχε λαϊκὴ βάση ποὺ τὸ ἀποδεχόταν, ἀλλὰ ἐπρόκειτο γιὰ μεθοδευμένη ἐπιβολὴ τῶν θέσεών του στὸν ἀπλὸ κόσμο, καὶ ε) τὸ βουλγαρικὸ κίνημα κατευθυνόταν παρασκηνακὰ ἀπὸ τὴ ρωσικὴ πολιτικὴ, ὅποτε οὐσιαστικὰ ἔπρεπε νὰ γίνεται λόγος γιὰ *πανσλαβισμό ἢ ρωσισμό, παρὰ γιὰ βουλγαρισμό*¹⁰⁹.

Στὴ συνέχεια, ὁ Σκορδέλης ἐξέθεσε μὲ ἐπιφύλαξη στὸν Ἀλέξανδρο Καραθεοδωρῆ κάποιες προτάσεις συμβιβασμοῦ γιὰ τὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππούπολης, σὲ περίπτωσι ποὺ οἱ ἐξελίξεις δὲν θὰ ἦταν οἱ ἀναμενόμενες, καθὼς τὸ ζήτημα τῶν μεικτῶν ἐπαρχιῶν παρουσίαζε τὶς μεγαλύτερες δυσκολίες στοῦ πλαίσιο τῶν προσπαθειῶν τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ ἐξέυρεση ὀριστικῆς λύσης στοῦ βουλγαρικὸ ζήτημα. Τοῦ ἐπισήμανε λοιπὸν ὅτι ἡ μεγαλύτερη παραχώρηση ποὺ θὰ μπορούσε νὰ γίνει ἦταν ὁ διορισμὸς ἑνὸς Βούλγαρου ἐπισκόπου σὲ κάποια πόλη πέρα τῆς ἀριστερῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ Ἔβρου, ἡ δικαιοδοσία τοῦ ὁποίου θὰ περιοριζόταν στοὺς χριστιανοὺς ποὺ κατοικοῦσαν ἀπὸ ἐκείνη τὴν πλευρὰ τοῦ ποταμοῦ, μὲ διασφαλισμένο ὅμως τὸ δικαίωμα τῶν Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς αὐτῆς νὰ τελοῦν στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα τὶς ἀκολουθίες στοὺς ναοὺς τους καὶ νὰ διατηροῦν ἑλληνικὰ σχολεῖα¹¹⁰.

Γιὰ τὶς συμβιβαστικὲς αὐτὲς προτάσεις ὁ Σκορδέλης ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη νὰ τηρηθεῖ ἀπόλυτη μυστικότητα καὶ νὰ μὴ διαρρεῖ-

109. Ἐπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 1'.

110. Ἐπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φφ. 1'-2'.

σουν πουθενά, αφού πρόκειται για σχέδια, τα οποία θα προτεινόταν προς διαπραγμάτευση σε έσχατη ανάγκη. Άσχετα με τις εξελίξεις όμως υπογράμμισε κατηγορηματικά ότι σε καμία περίπτωση δεν θα συζητούσε το ένδεχόμενο ο μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως να είναι Βούλγαρος¹¹¹.

Ο Βλάσιος Σκορδέλης παρακολούθησε στενά την πορεία των εργασιών της Έπιτροπής και διατηρούσε ενήμερη την ελληνική κοινότητα της Φιλιππούπολης. Έστίαζε την προσοχή του ειδικά στο ζήτημα των μεικτών επαρχιών, καθώς αυτό άφορούσε άμεσα το μέλλον της επαρχίας τους ως τέτοιας. Άν και τα μέλη της Έπιτροπής προσπαθοῦσαν να συνεδριάζουν με απόλυτη μυστικότητα, ο Σκορδέλης είχε καταφέρει να πληροφορηθεί ότι η Έπιτροπή θα πρότεινε ως βάση για την όριστική λύση του βουλγαρικού ζητήματος τη διαίρεση της ευρωπαϊκής Τουρκίας σε τρεις ζώνες: η πρώτη θα περιλάμβανε τις επαρχίες με συμπαγή ελληνικό πληθυσμό, η δεύτερη τις επαρχίες με συμπαγή βουλγαρικό πληθυσμό και η τρίτη τις μεικτές επαρχίες¹¹². Όσον αφορά ειδικότερα την επαρχία της Φιλιππούπολης, το τελικό σχέδιο της Έπιτροπής προέβλεπε την ένταξή της, ως μεικτής επαρχίας, στην τρίτη ζώνη με Έλληνα μητροπολίτη, στη δικαιοδοσία του οποίου θα υπάγονταν ένας ή περισσότεροι Βούλγαροι επίσκοποι¹¹³. Άρχετα ίκανοποιημένος για τις αποφάσεις της Έπιτροπής, ο Σκορδέλης τις ανακοίνωσε εμπιστευτικά στον Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη, παρακαλώντας τον να μην τις κοινοποιήσει σε κανέναν, αλλά να του γράψει τη δική του θέση για τις εξελίξεις αυτές¹¹⁴.

Όστόσο οι Βούλγαροι-μέλη της Έπιτροπής εξέφρασαν έντονες διαφωνίες στο ζήτημα της επαρχίας της Φιλιππούπολης με βασικό επιχείρημα πως ο βουλγαρικός πληθυσμός κατείχε σημαντικό ποσοστό σε αυτήν¹¹⁵. Για να προλάβει

111. Έπιστ. 11ης Φεβρουαρίου 1869, φ. 2: *Όλα ταῦτα, καὶ ἄλλα ἀνάλογα δι' ἄλλας μικτᾶς ἐπαρχίας, εἶναι εἰσέτι σχέδια καὶ παρακαλῶ νὰ τηρηθῶσιν ἐν πάσῃ μυστικότητι· διότι τοιαῦτα τινὲς παραχωρήσεις, ἐὰν γείνωσι, θὰ γείνωσιν ἐν ἐσχάτῃ τινὶ ἀνάγκῃ. Περιττὸν νὰ σᾶς εἴπω, ὅτι οὐδὲ ὑπὸ σκέψιν λαμβάνεται τὸ νὰ εἶναι ὁ Μητροπολίτης Φιλ/πόλεως βούλγαρος.*

112. Έπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 2.

113. Έπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 2.

114. Έπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 2: *Νομίζω, ὅτι ἂν τοιαύτη τις λύσις δοθῆ, δὲν πρέπει νὰ εἴμεθα δυσηρεστημένοι. Χωρὶς ν' ἀνακοινώσητε ταῦτα εἰς οὐδένα, γράψατε μοι τὴν κοινήν γνώμην περὶ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐπαρχίας καὶ τὴν ἰδίαν ὑμῶν κρίσιν.*

115. Έπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 2: *...οἱ Βούλγαροι ἐπιμένουσι πολὺ ἐπὶ τῆς Φιλιππουπόλεως, στηριζόμενοι εἰς τὴν πληθὺν τῶν Βουλγάρων κατὰ τὴν ἐπαρχίαν.*

δυσάρεστες εξέλιξεις, ὁ Σκορδέλης ἐνημέρωσε τὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη ὅτι εἶχε προβεῖ, ἐκτὸς τῶν προφορικῶν παραστάσεων πρὸς τοὺς Ἑλληνας-μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ στὴν ἀποστολὴ γραπτῆς ἔκθεσης πρὸς αὐτούς, μὲ τὴν ὁποία ὑποστήριξε ὅτι: α) τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης εἶναι πολυπληθέστερο τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ μὲ συμβολὴ κατὰ πολὺ σημαντικότερη στὴν ἀνάπτυξη τοῦ τόπου· β) τὰ αἰτήματα τῶν Βούλγαρων δὲν ἐξέφραζαν τὸν ἀπλὸ κόσμον, καθὼς δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ μαζικὲς λαϊκὲς διαμαρτυρίες, ἀλλὰ ἡ προβολὴ τους ἢ οἱ ἀντίστοιχες κινητοποιήσεις προέρχονταν ἀπὸ συγκεκριμένους ὀλιγομελεῖς βουλγαρικοὺς κύκλους τῆς ἐπαρχίας· γ) ἀκόμη καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Βούλγαρους τῆς ἐπαρχίας τοὺς διαφωνοῦσαν μὲ τοὺς ὁμοεθνεῖς τους αὐτούς, παραμένοντας στὴν πλευρὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ πιστοὶ στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, καὶ δ) ὁ διορισμὸς Βουλγάρων, πού ἐμφοροῦνται ἀπὸ τέτοιες ιδέες, στὴν πολιτικὴ διοίκηση τῆς ἐπαρχίας ἐπιρεάζει ἀρνητικὰ τὴν ἐλεύθερη ἔκφραση τῶν ἀπλῶν κυρίως ἀνθρώπων ἀκόμη καὶ μὲ πρακτικὲς ἐκφοβισμοῦ τους¹¹⁶.

Στὰ τέλη Μαρτίου τοῦ 1869 ἡ Ἐπιτροπὴ εἶχε ὀλοκληρώσει τὸ σχέδιο ἐπίλυσης τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος καὶ σκόπευε νὰ συντάξει ἐπίσημη ἔκθεση, γιὰ νὰ τὴν παραδώσει πρὸς τὸν Μεγάλον Βεζύρη¹¹⁷, μὲ τὸν ὁποῖο συναντήθηκε στὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου¹¹⁸. Ἀμέσως ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἔσπευσε νὰ ἐνημερώσει τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Φιλιππούπολης γιὰ τὸ περιεχόμενό του, τὸ ὁποῖο σὲ γενικὲς γραμμὲς προέβλεπε τὴν ἴδρυση αὐτοκέφαλῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας μὲ ἐπικεφαλῆς ἀρχιεπίσκοπον καὶ ἔδρα κάποια βουλγαρικὴ πόλη, ἡ ὁποία θὰ καθοριζόταν στὸ ἐγγὺς μέλλον. Στὴν ὑπὸ ἴδρυση Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία παραχωροῦνταν 28 ἐπαρχίες, δηλαδὴ ὅλες οἱ βουλγαρικὲς ἐκτὸς τῆς Βάρνας, ἀλλὰ καὶ ὀρισμένες ἐπαρχίες ἀπὸ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας¹¹⁹.

Κυρίως ὁμως τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Βλασίου Σκορδέλη ἐπικεντρώθηκε στὴν τύχη πού ἐπιφύλασσε τὸ σχέδιο τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν πόλη καὶ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης στὸ πλαίσιο τῆς λύσης πού πρότεινε γιὰ

116. Ἐπιστ. 5ης Μαρτίου 1869, φ. 2'.

117. Ἐπιστ. 1ης Ἀπριλίου 1869, φ. 2''.

118. Ἐπιστ. 8ης Ἀπριλίου 1869, φ. 2'.

119. Ἐπιστ. 29ης Ἀπριλίου 1869, φ. 1'. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὸ σχέδιο πού ἐκπόνησε ἡ Ἑλληνοβουλγαρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1869 βλ. ΓΟΝΗ, *Βουλγαρία καὶ Σερβία*, σσ. 139-140· ΜΑΤΑΛΑ, *Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία*, σσ. 243-247.

τὸ ζήτημα τῶν μεικτῶν ἐπαρχιῶν. Ἐνημέρωσε μὲ κάθε λεπτομέρεια τὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη γιὰ ὅλες τὶς διαπραγματεύσεις πού ἔλαβαν χώρα μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, μέχρι νὰ καταλήξουν σὲ μία ὀριστικὴ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππούπολης. Οἱ Βούλγαροι-μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς εἶχαν ἐπιδείξει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἰδιαίτερη «εὐαισθησία» γιὰ τὴν ἐπαρχία αὐτή. Ἀπαιτοῦσαν τὴν ὑπαγωγή τῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ὑπὸ σύσταση αὐτοκέφαλῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν πλευρὰ τους δέχονταν τὴ διαίρεσή τῆς σὲ δύο μέρη ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τοῦ ποταμοῦ Ἔβρου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ πρῶτο νὰ ὑπάγεται στὴ δικαιοδοσία τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ δεύτερο στὴ δικαιοδοσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Στὴν ἀπόρριψη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Βουλγάρων τῆς πρότασης αὐτῆς, ἡ ἑλληνικὴ πλευρὰ εἶχε προτείνει οἱ πόλεις τῆς Φιλιππούπολης, τῆς Στενημάχου, τῆς Κουκλαίνης, τῶν Βοδενῶν, τοῦ Βατσκόβου καὶ τοῦ Νοβοσελίου, ὅπως καὶ οἱ μονῆς Βατσκόβου, Ἀγίας Παρασκευῆς, Ἀγίων Ἀναργύρων καὶ Ἀγίου Γεωργίου νὰ ἀποτελέσουν ἰδιαίτερη μητρόπολη ὑπαγόμενη στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες περιοχὲς τῆς ἐπαρχίας νὰ ὑπαχθοῦν στὴ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία. Καὶ αὐτὴ ἡ πρόταση ἀπορρίφθηκε ἀμέσως ἀπὸ τὴ βουλγαρικὴ πλευρὰ καὶ ἔτσι οἱ Ἕλληνες-μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς πρότειναν ἡ ἐπαρχία τῆς Φιλιππούπολης νὰ ἀποτελέσει ἰδιαίτερη μητρόπολη, πού νὰ μὴν ὑπάγεται οὔτε στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, οὔτε στὴν ὑπὸ ἴδρυσή ἀνεξάρτητη Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία, μὰ πρόταση τὴν ὁποία ὁ Σκορδέλης χαρακτήρισε ὡς ἐντελῶς ἀνόητη καὶ ἀνυπόστατη. Ἡ ἀπόρριψη καὶ αὐτῆς τῆς πρότασης ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους εἶχε ὀδηγήσει σὲ πλῆρες ἀδιέξοδο τὶς συνεννοήσεις πρὸς ἀνεύρεση τελικῆς λύσης γιὰ τὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππούπολης. Τελικά, σὲ εἰδικὸ παράρτημα τοῦ τελικοῦ σχεδίου τῆς Ἐπιτροπῆς εἶχε υἱοθετηθεῖ ἡ δευτέρη πρόταση τῶν Ἑλλήνων-μελῶν τῆς μὲ μία ὅμως διαφοροποίηση. Δηλαδή, ἐνῶ οἱ πόλεις τῆς Φιλιππούπολης, τῆς Στενημάχου, τῆς Κουκλαίνης, τῶν Βοδενῶν, τοῦ Βατσκόβου καὶ τοῦ Νοβοσελίου, ὅπως καὶ οἱ μονῆς Βατσκόβου, Ἀγίας Παρασκευῆς, Ἀγίων Ἀναργύρων καὶ Ἀγίου Γεωργίου θὰ ἀποτελοῦσαν μητρόπολη ὑπαγόμενη στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ οἱ ὑπόλοιπες περιοχὲς τῆς ἐπαρχίας θὰ ὑπάγονταν στὴ δικαιοδοσία τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας, προβλεπόταν κατ' ἐξαιρέση ὅτι ἡ ἐνορία τῆς Παναγίας τῆς Φιλιππούπολης¹²⁰ θὰ ὑπαγόταν στὴ Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία, ἀλλὰ

120. Συγκεκριμένα πρόκειται γιὰ τὸ ναὸ τῆς Κοιμήσεως Θεοτόκου ἢ πιὸ γνωστοῦ ὡς τῆς Παναγίας καὶ τὴν ἐνορία του. Σχετικὰ βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ, *Ἡ τῆς Φιλιππούπολεως ἱστορία*, σσ. 297-298 (ἀριθμ. ε΄)· MORAVENOV, *Pametnik za Plovdivskoto hristijansko naselenie*, σσ. 76-79.

όσοι ένορίτες της ήθελαν θά μπορούσαν νά ανήκουν στην έλληνική μητρόπολη¹²¹.

Ό Βλάσιος Σκορδέλης έκπληκτος έξέφρασε στον Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη την άπορία του πώς ήταν δυνατόν ένα τέτοιο σχέδιο νά είχε γίνει δεκτό από τους Έλληνες - μέλη τής Έπιτροπής, τή στιγμή πού όχι μόνον ήταν σέ βάρος του έλληνικού πληθυσμού των μεικτών έπαρχιών - και φυσικά και αυτού τής έπαρχίας τής Φιλιπούπολης- αλλά χαρακτηριζόταν όλόκληρο από άντικανονικότητα, γεγονός πού τον όδήγησε άμέσως νά έπισημάνει τον άπαράδεκτο χαρακτήρα του στους Έλληνες - μέλη τής Έπιτροπής. Μάλιστα, ό Σκορδέλης, ένω μέχρι πρότινος δέν πρόβαλλε καμμία ένσταση για την έγκυρότητα τής ύπαρξης μιās τέτοιας Έπιτροπής, πλέον υίοθετούσε την πατριαρχική γραμμή, ύπογραμμίζοντας με έμφαση στον Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη ότι ή Έπιτροπή από την πρώτη στιγμή τής σύστασής της δέν είχε καμμία έγκυρότητα, τή στιγμή πού τό όλο ζήτημα είχε καθαρά και μόνο έκκλησιαστικό χαρακτήρα και ως έκ τούτου μονάχα τό Οικουμενικό Πατριαρχείο είχε δικαίωμα νά άποφανθεί περί αυτού¹²².

Οί έξελίξεις έν πολλοίς ήταν άναμενόμενες. Στα τέλη Μαΐου του 1869 ό οικουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ό ΣΤ΄ άπέρριψε και έπίσημα τό σχέδιο τής Έλληνοβουλγαρικής Έπιτροπής, όταν σέ κατ΄ ιδίαν συνάντηση πού είχε με τους Έλληνες-μέλη της αυτοί του είχαν κοινοποιήσει τό σχέδιο στην τελική του μορφή¹²³. Μάλιστα, καθώς είχαν άρχίσει νωρίτερα νά φθάνουν οί άπαντητικές έπιστολές από τίς άλλες Όρθόδοξες Έκκλησίες, πού έπιδοκίμαζαν την πρόταση του Οικουμενικού Πατριαρχείου για τή σύγκληση Οικουμενικής Συνόδου προς έπίλυση του βουλγαρικού ζητήματος, ό Πατριάρχης είχε από τότε ύπογραμμίσει στην Έπιτροπή ότι δέν θά ήταν δυνατόν νά δεχθεί άλλη όδó έπίλυ-

121. Έπιστ. 29ης Άπριλίου 1869, φ. 1^α.

122. Έπιστ. 29ης Άπριλίου 1869, φφ. 1^α-2^α: *Είναι περιττόν νά παρατηρήσω ύμίν πόσον και τά άλλα και τούτο ιδίως τό άρθρον είναι στρεβλόν, άδικον και άντικανονικόν. Έκαμον πάσας τās παρατηρήσεις προς τά γραικικά μέλη τής Έπιτροπής, περι τών όποιων όλη ή κοινή γνώμη άπορεί πώς υπέγραψε τοιοῦτο σχέδιον. Άλλ΄ εὔτυχώς ή Έπιτροπή αύτή άπέναντι τής Έκκλησίας και του έθνους δέν έχει οὔδεμίαν έπισημότητα· διότι οὔτε ή Έκκλησία οὔτε τό έθνος έδωκαν πληρεξουσιότητα τινά εις οἶον δήποτε νά διαπραγματευθῶσι την λύσιν του ζήτηματος τούτου, όπερ είναι καθαρώς έκκλησιαστικόν, και οὔ ή λύσις υπό μόνης της καθόλου Έκκλησίας δύναται νά γείνη.*

123. Έπιστ. 27ης Μαΐου 1869, φ. 1^α.

σης του ζητήματος εκτός της σύγκλησης Οικουμενικής Συνόδου, καθώς είχε πλέον δεσμευθεί και από τις θετικές απαντήσεις των άλλων Έκκλησιών¹²⁴.

Και ενώ τα πράγματα φαίνεται ότι έβαιναν και πάλι σε αδιέξοδο, η τουρκική κυβέρνηση επέμενε στην εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης στο βουλγαρικό εκκλησιαστικό ζήτημα. Πρότεινε λοιπόν στο Οικουμενικό Πατριαρχείο να ξαναμελετήσει το ζήτημα επί τη βάσει ενός δεύτερου σχεδίου, που θα έκπονουσε ή Έλληνοβουλγαρική Έπιτροπή. Για να πείσει μάλιστα τον Πατριάρχη, απαίτησε από τους Βούλγαρους να μην επιμένουν στο αίτημά τους για αυτόνομη και φυλετική Έκκλησία, αλλά να περιοριστούν σε Βουλγαρική Έξαρχία ως βασική προϋπόθεση, προκειμένου να αποφευχθεί ο αντικανονικός χαρακτήρας του δεύτερου σχεδίου της Έπιτροπής¹²⁵. Ο Βλάσιος Σκορδέλης, όταν ενημερώθηκε για το περιεχόμενο του νέου αυτού σχεδίου, το χαρακτήρισε ως καλό, με την όρθη παρατήρηση ότι σε πολλά σημεία έμοιαζε με το σχέδιο που πριν περίπου δύο χρόνια είχε εκπονήσει ο οικουμενικός πατριάρχης Γρηγόριος ο ΣΤ' ¹²⁶. Συγκεκριμένα, με το δεύτερο σχέδιο ιδρυόταν *Βουλγαρική Έξαρχία, έχουσα επί κεφαλής έναν έξαρχον, εκλεγόμενον υπό του πατριάρχου, υπό του οποίου θα εκδίδεται και το φερμάνιον, και ο μὲν έξαρχος θά μνημονεύη τὸν πατριάρχη, οἱ δὲ Ἐπίσκοποι τὸν έξαρχον*¹²⁷. "Όμως, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ὄρια τῆς ἐπικράτειας τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας, τὸ νέο αὐτὸ σχέδιο δὲν διέφερε καθόλου ἀπὸ τὸ πρῶτο. Ἔτσι, ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης ἐπέφερε σὲ αὐτὸ κάποιες τροποποιήσεις καὶ βελτιώσεις. Ὁ Σκορδέλης ἀνέφερε στὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη μόνο τὶς σχετικὲς μετὰ τὴν ἐπαρχία τῆς Φιλιππούπολης διορθώσεις τοῦ Πατριάρχου: *Ἡ πόλις Φιλιππούπολις ὁμοῦ με ὄλον τὸν Κόνους*

124. Ἐπιστ. 29ης Ἀπριλίου 1869, φ. 2: *Διὰ τοῦτο ἡ Μ. Ἐκκλησία δὲν ἠθέλησεν οὐδὲ ὑπ' ὄψιν νὰ λάβῃ τὸ σχέδιον τοῦτο, τόσο μᾶλλον, καθ' ὅσον αἱ λοιπαὶ Ἐκκλησίαι ἀπήντησαν εἰς τὴν πρὸς Αὐτὰς πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν ἐπιστολήν, καὶ ἐπιδοκιμάζουσαι τὴν μέχρι τοῦδε πορείαν τοῦ Πατριαρχείου, ἀποφαίνονται, ὅτι ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ἀνήκει εἰς Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, καὶ ἐπομένως τὸ Πατριαρχεῖον οὔτε δύναται οὔτε δικαιοῦται νὰ προβῇ εἰς οἷαν δήποτε λύσιν αὐτοῦ.*

125. Ἐπιστ. 11ης Ἰουνίου 1869, φ. 1: *...ἀλλὰ ἡ Σ. Κυβέρνησις ἀπήτησεν ὅπως εὔρεθῃ μέσον τί λύσεως αὐτῆς τῆς διαφορᾶς, καὶ, ὅπως ἀρθῇ ἐκ τοῦ μέσου τὸ ἀντικανονικόν, ἀπήτησε παρὰ τῶν Βουλγάρων νὰ μὴ ἐπιμένωσι ζητοῦντες αὐτόνομον καὶ φυλετικὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ νὰ περιορισθῶσι μόνον εἰς Ἐξαρχίαν. Ἐπὶ τοιαύτῃ λοιπὸν βάσει ἡ Ἐπιτροπὴ πάλιν παρουσίασε δεύτερον σχέδιον, τὸ ὁποῖον ὑπεβλήθη εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.*

126. Ἐπιστ. 11ης Ἰουνίου 1869, φ. 1'.

127. Ἐπιστ. 11ης Ἰουνίου 1869, φ. 1'.

*Ναχιγέ θα υπάγεται εις τὸν Γραικὸν Μητροπολίτην Φιλιππουπόλεως, ἐκτὸς τοῦ Καρσί-γιακᾶ, ὅστις ἐπειδὴ χωρίζεται διὰ τοῦ ποταμοῦ, ἀποχωρίζεται τῆς λοιπῆς πόλεως ὡς ὅλως ἰδιαιτέρον προάσειον*¹²⁸.

Τὸ δεύτερο σχέδιο τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς Ἐπιτροπῆς, διορθωμένο καὶ τροποποιημένο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν οἰκουμενικὸ Πατριάρχη Γρηγόριο τὸν ΣΤ΄ ὑποβλήθηκε στὴν τουρκικὴ κυβέρνησις πρὸς ἔγκρισιν. Ὁ Βλάσιος Σκορδέλης ἐξέφραζε τὴν ἱκανοποίησίν του στὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη, μὲ τὴν ἐπισήμανση ὅτι αὐτὸ τὸ σχέδιο ἦταν ρεαλιστικὸς συμβιβασμὸς μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν, ὅ,τι καλύτερο μπορούσε νὰ ἐπιτευχθεῖ πλέον στὸ σημεῖο πού εἶχαν ὀδηγηθεῖ τὰ πράγματα¹²⁹. Μάλιστα, ἐξέφραζε τὴν ἐλπίδα αὐτῆ τῆ φορὰ νὰ ἐπέλθῃ συμφωνία μεταξὺ ὄλων τῶν ἐνδιαφερόμενων πλευρῶν, καθὼς ἡ διαίωσις τοῦ ζητήματος θὰ ὀδηγοῦσε, κατὰ τὴ γνώμη του, σὲ μεγαλύτερες ἀκόμα ὑποχωρήσεις καὶ συμβιβασμοὺς τὸ Πατριαρχεῖο, οἱ ὁποῖες ὁμως κατ' ἐξοχὴν θὰ ἔβλαπταν τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τῶν μεικτῶν ἐπαρχιῶν.

Ἡ ἐκτίμησις αὐτῆ τοῦ Βλασίου Σκορδέλη, ἂν καὶ θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς διάθεσις συμβιβασμοῦ, ἀκόμη καὶ ἀπογοήτευσιν ἢ ἠττοπάθεια, ὡστόσο φανερῶνει ρεαλισμὸ καὶ σφαιρικὴ ἀντίληψιν τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἐξελίξεων τους. Αὐτὸ ἀποδεικνύουν καὶ τὰ ἐπιχειρήματα πού ἐπικαλεῖται, προκειμένου νὰ πείσῃ τὸν Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη. Θεωροῦσε - καὶ πολὺ σωστά - ὅτι ἡ κατάστασις πού εἶχε πλέον διαμορφωθεῖ δὲν εἶχε καμμία σχέση μὲ τὴν κατάστασις πού ἐπικρατοῦσε, ὅταν τὸ βουλγαρικὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα ἦταν ἀκόμη στίς ἀρχές του. Ἐπομένως, προτοῦ ληφθεῖ ὁποιαδήποτε ἀπόφασιν ἀπὸ πλευρᾶς Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἢ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Φιλιππούπολης, θὰ ἔπρεπε νὰ λάβουν σοβαρὰ ὑπ' ὄψιν τὸ δεδομένο αὐτό.

Ἄλλωστε μὲ τὸ δεύτερο αὐτὸ σχέδιο τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς Ἐπιτροπῆς, ὅπως μάλιστα εἶχε τροποποιηθεῖ ἀπὸ τὸν Οἰκουμενικὸ Πατριάρχη, οἱ Ἕλληνες τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Σκορδέλη, στὴν οὐσία εἶχαν πετύχει αὐτὸ πού ἐπιθυμοῦσαν, τὴν ἀπομόνωσιν δηλαδὴ τοῦ βουλγαρικοῦ στοιχείου ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας τους, ἀλλὰ μὲ σαφῆ τὰ ὅρια μεταξὺ τους, ἐκκλησιαστικὰ καὶ γεωγραφικὰ¹³⁰. Καὶ ὀλοκλήρωνε τὴν ἐπιχειρηματολογία του μὲ

128. Ἐπιστ. 11ης Ἰουνίου 1869, φ. 1^ν.

129. Ἐπιστ. 11ης Ἰουνίου 1869, φ. 1^ν: Εἶναι εὐχῆς ἔργον ἐν τούτοις νὰ ἐπέλθῃ τέλος πάντων εἰς συμβιβασμὸς· διότι ἀφόρητος εἶναι ἡ παροῦσα θέσις τῶν πραγμάτων.

130. Ἐπιστ. 25ης Ἰουνίου 1869, φ. 1^ν.

τήν άξιοπρόσεκτη παρατήρηση ότι: *Αί δέ ένστάσεις του Πατριαρχείου έκώλυον την άναγνώρισιν αυτού του χωρισμού, χωρίς να έλαττώνωσι τās γεωγραφικάς άξιώσεις των Βουλγάρων, τουναντίον όσον παρετείετο ό καιρός, τόσον έξετείνοντο αί άξιώσεις· διότι οί μέν Βούλγαροι προς τουτο ιδίως είργάζοντο, ή δέ Έκκλησία ουδέν έπραττε προς πρόληψιν τής προόδου του κακού*¹³¹.

5. Έπιστροφή στη Φιλιπούπολη και μόνιμη έγκατάσταση στην Έλλάδα μέχρι τó θάνατό του (Αύγουστος 1869 - 1900)

Στις άρχές Αύγουστου του 1869 ό Βλάσιος Σκορδέλης άνακοίνωσε στον Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη την ευχάριστη είδηση ότι οί Βούλγαροι παραιτήθηκαν από τις άξιώσεις τους επί τής έπαρχίας Φιλιπούπολης και συμφώνησαν τελικά με όσα προέβλεπε τó δεύτερο σχέδιο τής Έλληνοβουλγαρικής Έπιτροπής, που κατατέθηκε στην τουρκική κυβέρνηση προς έγκριση, τροποποιημένο και βελτιωμένο από τον ίδιο τον Οικουμενικό Πατριάρχη¹³².

Προφανώς ή εξέλιξη αυτή σήμανε και τó τέλος τής άποστολής που του είχε άνατεθεί από την έλληνική κοινότητα τής Φιλιπούπολης στις άρχές Δεκεμβρίου του 1868. Η τύχη τής έπαρχίας του είχε πλέον κριθεί στο ευρύτερο πλαίσιο των τελικών διαπραγματεύσεων για την όριστική επίλυση του βουλγαρικού εκκλησιαστικού ζητήματος. Είχε έπιτευχθεί επί τέλους ή συμφωνία των επί μέρους πλευρών και τó όλο ζήτημα έβαινε προς την τελική του λύση, καθώς άπέμενε μόνο ή τελική έγκριση του σχεδίου από την Ύψηλή Πύλη.

Η λύση που προβλεπόταν για την έπαρχία τής Φιλιπούπολης φαίνεται ότι δέν ίκανοποίησε μόνο τον Βλάσιο Σκορδέλη, αλλά και την έλληνική κοινότητα τής Φιλιπούπολης. Μάλιστα, ή ρεαλιστική παρατήρηση του Σκορδέλη στον Μιχαλάκη Γκιουμιουσγκερδάνη τον Ιούνιο του 1868, ότι στην κατάσταση που είχαν όδηγηθεί τά πράγματα ή λύση αυτή δέν είναι άπλά ό,τι καλύτερο μπορούσαν πλέον να άναμένουν, αλλά ότι πραγματικά είναι και συμφέρουσα¹³³, φαίνεται ότι ήταν άρκετά πειστική, για να θεωρήσει ή έλληνική κοινότητα τής Φιλιπούπολης ότι δέν ύπάρχει πλέον λόγος άντιπροσώπευσής της στην Κωνσταντινούπολη.

131. Έπιστ. 25ης Ιουνίου 1869, φ. 1^ρν.

132. Έπιστ. 4ης Αύγουστου 1869, φ. 1^ρ.

133. Βλ. άνωτέρω, σημειώσεις ύπ' άριθμ. 129, 130 και 131.

Αυτό προκύπτει από την υπόλοιπη αλληλογραφία του Βλασίου Σκορδέλη με τον Μιχαλάκη Γκιουμουσγκερδάνη τὸ καλοκαίρι τοῦ 1869, καθώς δὲν ἀναφέρεται ρητὰ πουθενά, οὔτε ὑπονοεῖται ἔκφραση διαμαρτυριῶν καὶ παραπόνων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Φιλιππουπολιτῶν γιὰ τὶς ἐξελίξεις αὐτές. Ἐπιπλέον, ἡ διακοπὴ τῆς αλληλογραφίας τους ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1869 καὶ ἐξῆς ἐνισχύει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Βλάσιος Σκορδέλης εἶχε πλέον ὀλοκληρώσει τὴν ἀποστολὴ του ὡς ἐπίσημος ἐκπρόσωπος τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς πόλης του καὶ ἐπέστρεψε στὴ Φιλιπούπολη.

Ὡστόσο, παρὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Βλασίου Σκορδέλη στὴ Φιλιπούπολη καὶ τὰ καθήκοντά του ὡς διευθυντῆ τῆς Κεντρικῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς τῆς πόλης, φαίνεται ὅτι δὲν ἔπαψε νὰ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὶς περαιτέρω ἐξελίξεις τοῦ βουλγαρικοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος, κυρίως ὁμως φαίνεται ὅτι τὸν ἀπασχολοῦσε πλέον ἡ πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς πόλης καὶ τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιπούπολης στὴ νέα ἐποχὴ ποὺ πλέον διαμορφωνόταν. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν αλληλογραφία του μετὰ τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη ἀπὸ τὴν 6η Σεπτεμβρίου τοῦ 1871 μέχρι καὶ τὴν 29η Ἰουλίου τοῦ 1872¹³⁴, διάστημα κατὰ τὸ ὁποῖο ὁ τελευταῖος βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη¹³⁵.

Πρόκειται γιὰ τὴν περίοδο λίγο μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας (28 Φεβρουαρίου 1870) καὶ λίγο πρὶν τὴν καταδίκη τοῦ Βουλγαρικοῦ Σχίσματος ἀπὸ τὴ Μεγάλὴ Σύνοδο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου (29 Αὐγούστου 1872)¹³⁶. Παρὰ τὶς σημαντικὲς αὐτὲς ἐξελίξεις στὴν πορεία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, φαίνεται ὅτι πλέον ἢ κατάσταση στὴ Φιλιπού-

134. Πρόκειται συνολικὰ γιὰ ἔντεκα (11) ἐπιστολὲς τοῦ Βλασίου Σκορδέλη πρὸς τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη στὴν Κωνσταντινούπολη, ἑννέα (9) ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχουν σταλεῖ ἀπὸ τὴ Φιλιπούπολη καὶ δύο (2) ἀπὸ τὰ Βοδενά.

135. Τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν εἶναι τέτοιο, ὥστε νὰ ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο ὁ Βλάσιος Σκορδέλης νὰ εἶχε ἀντικατασταθεῖ στὴ θέση τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Φιλιπούπολης στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη. Ἄλλωστε αὐτὸ ὑποδεικνύει καὶ μόνο τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς οἰκογένειας Γκιουμουσγκερδάνη ἀπουσιάζει κάθε ἴχνος αλληλογραφίας τοῦ Σκορδέλη μετὰ τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη ἀπὸ τὸν Αὐγούστο τοῦ 1869 –ἐποχὴ ποὺ ὁ Σκορδέλης ἐπιστράφηκε στὴ Φιλιπούπολη– μέχρι τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1871, ὅταν ξεκινᾷ ἡ αλληλογραφία μεταξὺ τους.

136. Ἀναλυτικὰ γιὰ τὶς ἐξελίξεις αὐτὲς στὸ ζήτημα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος βλ. ΓΕΔΕΩΝ, *Ἐγγραφα*, σσ. 348-360 (*Πατριαρχικὴ ἀφήγησις τῶν ἀπὸ Σεπτεμβρίου 1870 μέχρις Αὐγούστου 1872 γενομένων ὑπὸ τῆς Μ. Ἐκκλησίας πρὸς διευθέτησιν τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῇ τοπικῇ Συνόδῳ τοῦ 1872*)· ΓΟΝΗ, *Βουλγαρία καὶ Σερβία*, σσ. 140-145· ΜΑΤΑΛΑ, *Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία*, σσ. 247, 255 κ.ἄ.

πολη και την έπαρχία της έχουν απορροφήσει σχεδόν ολοκληρωτικά τον Βλάσιο Σκορδέλη. Το μεγαλύτερο μέρος του περιεχομένου της άλληλογραφίας του από την περίοδο αυτή καταλαμβάνουν πληροφορίες που δίνει στον Άθανασάκη Γκιουμιουσγκερδάνη για την κατάσταση που επικρατούσε στην έλληνική κοινότητα της Φιλιπούπολης.

Συγκεκριμένα, ο Βλάσιος Σκορδέλης φαίνεται ότι εκείνη την περίοδο για πρώτη φορά συνειδητοποίησε ότι το ελληνικό στοιχείο της έπαρχίας της Φιλιπούπολης δεν αποτελούσε ένα σώμα με συμφωνία απόψεων, κινήσεων και στόχων. Περιέγραφε στον Άθανασάκη Γκιουμιουσγκερδάνη το γενικότερο κλίμα που επικρατούσε με τις αντιμαχόμενες ομάδες, στις όποιες είχε χωριστεί η έλληνική κοινότητα της πόλης του, τις συχνές τους συγκρούσεις και τους πρωταγωνιστές αυτών, ενώ δεν παρέλειπε να σχολιάζει τη γραμμή και τις θέσεις τους σε τρέχοντα ζητήματα, που άφορούσαν τη ζωή της ελληνικής κοινότητας. Επίσης, περιέγραφε με τα μελανότερα χρώματα την κατάσταση που επικρατούσε στην έλληνική εκπαίδευση και γενικότερα στην πνευματική ζωή της έπαρχίας τους, για την οποία θεωρούσε υπεύθυνους συγκεκριμένους παράγοντες από την έλληνική κοινότητα της Φιλιπούπολης και την τοπική Έκκλησία παράλληλα.

Συγκεκριμένα, ο Σκορδέλης έπισήμανε στον Άθανασάκη Γκιουμιουσγκερδάνη τη μείωση των ελληνικών σχολείων της έπαρχίας, τις έλλείψεις και τα κενά που παρουσιάζουν όσα ακόμα λειτουργούν, τις έλλείψεις διδακτικού προσωπικού σε αυτά και την αντίστοιχη μείωση του μαθητικού τους δυναμικού. Μάλιστα, έξέφραξε τη μεγάλη του απογοήτευση για τη δυσλειτουργία του νέου Σχολείου, που δεν είχε προλάβει καλά-καλά να λειτουργήσει στη μονή Μπατσκόβου με δικές του πρωτοβουλίες, όσο αυτός βρισκόταν στην Κωνσταντινούπολη, και τώρα υπήρχε κίνδυνος να κλείσει κυρίως έξ αιτίας της άδιαφορίας της αδελφότητας της Μονής¹³⁷.

Την ίδια στιγμή ο Βλάσιος Σκορδέλης τόνιζε στον Άθανασάκη Γκιουμιουσγκερδάνη τη μεθοδικότητα και την οργάνωση, με την οποία εργάζονταν για την επίτευξη των στόχων τους οι Βούλγαροι της έπαρχίας της Φιλιπούπολης, και το ζήλο που τους διέκρινε. Οι σημαντικές πρόοδοι που είχαν σημειώσει σε όλους τους τομείς, από την εκπαίδευση μέχρι και τη δημόσια τοπική διοίκηση, ήταν ο βασικός λόγος για τον οποίο έμφανίζονταν με όλο και μεγαλύτερες

137. Έπιστ. 29ης Σεπτεμβρίου 1871, φ. 2· πρβλ. και ανωτέρω, σημείωση υπ' αριθμ. 81.

ἀξιώσεις σὲ βάρος φυσικά πάντα της ἑλληνικῆς πλευρᾶς. Χαρακτηριστικά ἀνέφερε τὶς προκλητικὲς ἐνέργειες καὶ τὶς ἀυθαιρεσίες τοῦ Βούλγαρου τοπικοῦ διοικητῆ, ὁ ὁποῖος δὲν δίστασε νὰ συγκρουστῆ μετὸν Μιχαλάκη Γιουμουσγκερδάνη, πατέρα τοῦ Ἀθανασάκη, σύγκρουση, ἣ ὁποία, ἂν καὶ εἶχε ὡς συνέπεια τὴν παύση τοῦ πρώτου ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του, εἶχε προκαλέσει ἔκπληξη γιὰ τὴν ἔνταση καὶ τὴ σφοδρότητά της ἀκόμα καὶ στοὺς κύκλους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ στὴν τουρκικὴ κυβέρνησις στὴν Κωνσταντινούπολη¹³⁸.

Παρόμοια προκλητικότητα ἐπέδειξαν στὶς ἐνέργειές τους οἱ Βούλγαροι καὶ ὅταν ἀνακοινώθηκε τὸ σχέδιο τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἀνθίμου (1871-1873, τρίτη πατριαρχία)¹³⁹, στὸ ὁποῖο, ἂν καὶ δὲν ἄλλαξε κάτι στὸ ἐκκλησιαστικὸ καθεστῶς τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης, προβλεπόταν οἱ Βούλγαροι νὰ ἀποκτήσουν μετόχι ἐντὸς τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας, τὸ ὁποῖο πιθανότατα νὰ ἦταν ὁ γνωστὸς ναὸς τῆς Παναγίας¹⁴⁰.

Ἡ γενικὴ τοποθέτηση τοῦ Βλασίου Σκορδέλη γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου σὲ σχέση μετὸ βουλγαρικὸ τῆς ἐπαρχίας τῆς Φιλιππούπολης θὰ μπορούσε νὰ συνοψιστῆ στὴ φράσις: *Ἐργάζονται, ἐργάζονται διηνεκῶς ἐν φρονήσει καὶ σιγῇ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι· ἐνῶ ἡμεῖς κοιμώμεθα, ἢ μᾶλλον ἐθελόκακοῦμεν*¹⁴¹. Ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ πίκρα ποὺ συνοδεύουν τὰ συμπεράσματα αὐτὰ τοῦ Σκορδέλη προκαλοῦν ἀπορία, καθὼς ἡ εἰκόνα ποὺ παρουσίαζαν ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἢ Φιλιππούπολη καὶ ἡ ἐπαρχία της, σύμφωνα μετὴν ὑπάρχουσα ἱστοριογραφία, εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὴ, ἴσως τῆς μεγαλύτερης ἀκμῆς στὴν ὁποία βρέθηκε κατὰ τὴ διάρκειά της νεώτερης ἐποχῆς¹⁴².

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ Βλάσιος Σκορδέλης συνέχισε νὰ δραστηριοποιεῖται στὸν τομέα τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης ἀλλὰ καὶ τῆς γενικότερης πνευματικῆς ζωῆς τῆς Φιλιππούπολης. Ἔτσι, τὸ 1872 ἴδρυσε στὴν πόλη Σύλλογο Φιλομουσῶν κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε ἀνακηρύξει ἐπίτιμο μέλος του¹⁴³, μετὰ σκοπὸ τὴ δημιουργία πνευματικῆς

138. Ἐπιστ. 18ης Ὀκτωβρίου 1871, φφ. 1'-2'· ἐπιστ. 15ης Δεκεμβρίου, φ. 1'.

139. Σχετικὰ μετὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη ἐνθιμο καὶ τὸ σχέδιο ποὺ πρότεινε βλ. ΓΟΝΗ, *Βουλγαρία καὶ Σερβία*, σ. 143· ΜΑΤΑΛΑ, *Ἔθνος καὶ Ὁρθοδοξία*, σσ. 267 κ.ἄ.

140. Ἐπιστ. 24ης Δεκεμβρίου 1871, φ. 1'.

141. Ἐπιστ. 15ης Σεπτεμβρίου, φ. 1'.

142. Βλ. ἀνωτέρω, σημειώσεις ὑπ' ἀριθμ. 16 καὶ 18.

143. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία*, σ. 140.

κίνησης για τη συντήρηση και την ανάδειξη της έθνικης και θρησκευτικής συνείδησης του Έλληνισμού στην τοπική κοινωνία της Φιλιπούπολης¹⁴⁴.

Τò 1875 ιδρύθηκε στην Φιλιπούπολη τò Ζαρίφειο Διδασκαλείο από τòn Θρακικό Σύλλογο Κωνσταντινούπολης, πού είχε την έπιστασία του όλου έγχειρήματος, και τòn τραπεζίτη Γεώργιο Ζαρίφη, πού τò χρηματοδότησε¹⁴⁵. Τò 1874 είχε προταθεί στòn Βλάσιο Σκορδέλη από τòn προαναφερθέντα Σύλλογο και με έξοδα του ίδιου του Ζαρίφη ή άποστολή του στο έξωτερικό για περαιτέρω θεωρητική κατάρτιση στην παιδαγωγική έπιστήμη και την πρακτική του κατάρτιση σε διοικητικά ζητήματα εκπαίδευσης, ώστε να αναλάβει κατόπιν τή διεύθυνση του Διδασκαλείου¹⁴⁶. Ο Σκορδέλης δέχθηκε, μετέβη στη Λειψία της Γερμανίας και μετά τήν έπιστροφή του στη Φιλιπούπολη τò 1875¹⁴⁷ ανέλαβε τή διεύθυνση του Διδασκαλείου τò 1877 μέχρι τò 1878¹⁴⁸.

Αυτή ήταν και ή τελευταία δραστηριοποίηση του Βλασίου Σκορδέλη στη Φιλιπούπολη. Λίγο καιρό μετά τήν ίδρυση της Αυτόνομης Τοπαρχίας της Ανατολικής Ρωμυλίας (1879) ó Βλάσιος Σκορδέλης μετέβη στην Ελλάδα για μόνιμη εγκατάσταση μαζί με τήν οικογένειά του (1880). Αρχικός τους προορισμός υπήρξε ή Τρίπολη, όπου διηύθυνε τò Διδασκαλείο της και στη συνέχεια ή Αθήνα, όπου ίδρυσε Παρθεναγωγείο, τò όποιο διηύθυνε μαζί με τή μεγαλύτερη κόρη του μέχρι τò θάνατό του τò 1900¹⁴⁹.

Και στην τελευταία αυτή περίοδο της ζωής του φαίνεται ότι ó Βλάσιος Σκορδέλης έξακολουθούσε όχι άπλά να ενδιαφέρεται για τήν ιδιαίτερη πατρι-

144. Βλ. ΣΚΟΡΔΕΛΗΣ, *Έκθεσις περί τών πεπραγμένων του έν Φιλιππουπόλει Έλληνικού Συλλόγου τών Φιλομούσων (1872-73)*, έν Κωνσταντινουπόλει 1874.

145. ΖΙΩΓΟΥ-ΚΑΡΑΣΤΕΡΓΙΟΥ Σ., «Έλληνικών Γυμνάσιον Φιλιππουπόλεως και Ζαρίφεια Διδασκαλεία. Θέματα όργάνωσης και λειτουργίας του Σχολείου. Μαθητικό δυναμικό - Φοιτητές στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1886-1906)», *Θεσσαλονίκη και Φιλιπούπολη σε παράλληλους δρόμους, 18ος-20ός αιώνας //Solun i Plovdiv i tjahnoto usporodno razvitie, XVIII-XX vek//*, Πολιτιστική Έταιρεία Έπιχειρηματιών Βορείου Ελλάδος, Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 413-428.

146. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Διάφορα έγγραφα άφορώντα τόν Βλ. Σκορδέλην*, σ. 150 (άριθμ. 3).

147. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Διάφορα έγγραφα άφορώντα τόν Βλ. Σκορδέλην*, σσ. 150-151 (άριθμ. 4).

148. ΑΝΤΩΝΙΑΔΗΣ Σ., «Η ελληνική εκπαίδευσις έν Φιλιππουπόλει (Έπί τή 25ετηρίδι τών Ζαριφείων Διδασκαλείων - 7 Ιουνίου 1901)», *Άρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Όθησαυρού* 16 (1951) 89· ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, *Τά ελληνικά σχολεία στην Ανατολική Ρωμυλία*, σ. 140.

149. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ, *Τά ελληνικά σχολεία στην Ανατολική Ρωμυλία*, σσ. 140-141.

δα του, αλλά και διατηροῦσε σχέσεις και συνεργασία με τοὺς παλαιούς γνωστοὺς και συνεργάτες του. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία του με τὴν οἰκογένεια Γκιουμουσγκερδάνη ἀπὸ τὴν 23η Δεκεμβρίου 1885 μέχρι τὴν 1η Δεκεμβρίου τοῦ 1889¹⁵⁰.

Ἄν και τὸ κύριο μέρος τῆς ἀλληλογραφίας τῆς περιόδου αὐτῆς στρέφεται γύρω ἀπὸ τὴ νέα ζωὴ ποὺ εἶχε ξεκινήσει στὴν Ἑλλάδα ὁ Βλάσιος Σκορδέλης, ἕνα μέρος τοῦ περιεχομένου της μαρτυρεῖ τὴ συνεργασία του με τὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Φιλιππούπολης γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν νέων ἐξελίξεων, αὐτὴ τὴ φορὰ πολιτικῶν. Συγκεκριμένα, πρόκειται γιὰ πρωτοβουλίες ποὺ εἶχε ἀναλάβει ὁ Σκορδέλης στὴν Ἀθήνα, με στόχο τὴν εὐαισθητοποίηση τῆς κοινῆς γνώμης, ἀλλὰ και τοῦ πολιτικοῦ κόσμου γιὰ τὴν τύχη τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας, τὸ καθεστῶς τῆς ὁποίας βρισκόταν ἀκόμα ὑπὸ διαπραγματεύση. Ὁ Σκορδέλης πρόσφερε ἐκ νέου τὶς ὑπηρεσίες και τὴ συνεργασία του στὴν ἑλληνικὴ κοινότητα τῆς Φιλιππούπολης, προκειμένου νὰ ἀποτραπῆ ἡ ἔνωση τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας με τὸ νεοϊδρυθὲν βουλγαρικὸ κράτος¹⁵¹, γεγονός τὸ ὁποῖο κατ' αὐτὸν θὰ σήμανε και τὸ ὀριστικὸ τέλος τῆς ὑπερχιλιετοῦς παρουσίας και προσφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιοχές.

150. Πρόκειται συνολικὰ γιὰ πέντε (5) ἐπιστολὲς τοῦ Βλασίου Σκορδέλη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα πρὸς τὸν Ἀθανασάκη Γκιουμουσγκερδάνη στὴ Φιλιππούπολη.

151. Ἐπιστ. 23ης Δεκεμβρίου 1885 και ἀχρονολόγητη ἐπιστολή: Centralen Darzaven Arhiv, fond 161k, invetaren opis 3, arhivna edinica 2051, listove 62- 63: *Gjumjusgerdan*).